तैत्तिरीयब्राह्मणम्

प्रथमाष्टके आदितः पञ्च प्रश्नाः

Date

Page No.

तैत्तिरीयब्राह्मणम्

प्रथमाष्टके आदितः पञ्च प्रश्नाः

प्रथमः प्रश्नः	1- 17	80
द्वितीयः प्रश्नः	18- 28	50
तृतीयः प्रश्नः	29- 42	65
चतुर्थः प्रश्नः	43- 58	66
पञ्चमः प्रश्नः	59- 74	62

Date

Page No.

श्रीः

तैत्तिरीयब्राह्मणम्। प्रथमाष्टके प्रथमः प्रश्नः

श्रीगुरुभ्यो नमः हरिः ओम्। ब्रह्म संधत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्त्रगं संधत्तं
तन्मे जिन्वतम्। इषगं संधत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जगं संधत्तं तां मे जिन्व
तम्। रयिगं संधत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिगं संधत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजागं
संधत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्संधत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोसि जनधाः।
देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु। (1) सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्र
श्शुक्रशोचिषा। स्तुतोसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः
प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। संजग्मानौ दिव आ पृथि
व्यायुः। संधत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणगं संधत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानगं
संधत्तं तं मे जिन्वतम्। (2) व्यानगं संधत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुस्संधत्तं
तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रगं संधत्तं तन्मे जिन्वतम्। मनस्संधत्तं तन्मे जिन्वतम्।
वाचगं संधत्तं तां मे जिन्वतम्। आयुस्स्थ आयुर्मे धत्तम्। आयुर्यज्ञाय धत्तम्।
आयुर्यज्ञपतये धत्तम्। प्राणस्स्थः प्राणं मे धत्तम्। प्राणं यज्ञाय धत्तम्। (3)
प्राणं यज्ञपतये धत्तम्। चक्षुस्स्थश्चक्षुर्मे धत्तम्। चक्षुर्यज्ञाय धत्तम्। चक्षु
र्यज्ञपतये धत्तम्। श्रोत्रगं स्थश्श्रोत्रं मे धत्तम्। श्रोत्रं यज्ञाय धत्तम्। श्रोत्रं
यज्ञपतये धत्तम्। तौ देवौ शुक्रामन्थिनौ। कल्पयतं दैवीर्विशः। कल्पयतं
मानुषीः (4) इषमूर्जमस्मासु धत्तम्। प्राणान्पशुषु। प्रजां मयि च यजमाने
च। निरस्तश्शण्डः। निरस्तो मर्कः। अपनुत्तौ शण्डामर्कौ सहामुना। शुक्रस्य समिदसि।

Date

Page No.

मन्थिन्नस्समिद्दसि। स प्रथमस्संकृतिर्विश्वकर्मा। स प्रथमो मित्रो वरुणो
अग्निः। स प्रथमो बृहस्पतिश्चिकित्वान्। तस्मा इन्द्राय सुतमाजुहोमि। (5)।

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवताया
माधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिका
स्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु। (6) अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति।
गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत।
ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते।
ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै भद्रास्सन्तोऽग्निमाधित्सन्त। (7) तेषामनाहि
तोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान्वामं
वसूपावर्तत। यः पुरा भद्रस्सन्पापीयान्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत।
पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजास्स्युरिति।
स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। (8) अर्यम्णो वा एतन्नक्षत्रम्। यत्पूर्वे
फल्गुनी। अर्यमेति तमाहुर्यो ददाति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। यः कामयेत
भगी स्यामिति। स उत्तरयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। भगस्य वा एतन्नक्षत्रम्।
यदुत्तरे फल्गुनी। भग्येव भवति। कालकंजा वै नामासुरा आसन्। (9) ते सुवर्गाय
लोकायाग्निमचिन्वत। पुरुष इष्टकामुपादधात्पुरुष इष्टकाम्। स इन्द्रो ब्राह्मणो
ब्रुवाण इष्टकामुपाधत्त। एषा मे चित्रा नामेति। ते सुवर्गं लोकमाप्रारोहन्।

Date

Page No.

स इन्द्र इष्टकामावृहत् । ते वाकीर्यन्त । ये वाकीर्यन्त । त ऊर्णावभयो भवन्न ।
द्वावुदपतताम् । (10) तौ दिव्यौ श्वानावभवताम् । यो भ्रातृव्यवान्त्स्यात् । स चित्राया
मग्निमादधीत । अवकीर्यैव भ्रातृव्यान् । ओजो बलमिन्द्रियं वीर्यमात्मन्धत्ते ।
वसन्ते ब्राह्मणोऽग्निमादधीत । वसन्तो वै ब्राह्मणस्यर्तुः । स्व एवैनमृतावाधाय ।
ब्रह्मवर्चसी भवति । मुखं वा एतदृतूनाम् । (11) यद्वसन्तः । यो वसन्ताऽग्नि
माधत्ते । मुख्य एव भवति । अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते । ग्रीष्मे राजन्य
आदधीत । ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः । स्व एवैनमृतावाधाय । इन्द्रियावी भवति ।
शरदि वैश्य आदधीत । शरद्वै वैश्यस्यर्तुः । (12) स्व एवैनमृतावाधाय । पशुमा
न्भवति । न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत । एषा वै जघन्या रात्रिस्संवत्सरस्य ।
यत्पूर्वे फल्गुनी । पृष्टित एव संवत्सरस्याग्निमाधाय । पापीयान्भवति । उत्त
रयोरादधीत । एषा वै प्रथमा रात्रिसंवत्सरस्य । यदुत्तरे फल्गुनी । मुखत एव
संवत्सरस्याग्निमाधाय । वसीयान्भवति । अथो खलु । यदैवैनं यज्ञ उपनमेत् ।
अथादधीत । सैवास्यर्धिः । (13) 2

उद्धन्ति । यदेवास्या अमेध्यम् । तदपहन्ति । अपो वोक्षति शान्त्यै । सिकता
निवपति । एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम् । रूपेणैव वैश्वानरमवरुन्धे ।
ऊषान्निवपति । पुष्टिर्वा एषा प्रजननम् । यदूषाः । (14) पुष्ट्यामेव
प्रजननेऽग्निमाधत्ते । अथो संज्ञान एव । संज्ञानं ह्येतत्पशूनाम् ।

Date

Page No.

4

यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह
यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्। (15)
यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषान्नि
वपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो नि
लायत। आखू रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु सम
चरत्। तदाखुकरीषमभवत्। (16) यदाखुकरीषगं संभारो भवति। यदेवास्य
तत्र न्यक्तम्। तदेवावरुन्धे। ऊर्जं वा एतगं रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिह
न्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा संभारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या
अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। यद्वल्मीकः। (17) अबधिरो भवति। य एवं वेद।
प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यस्सूदमुपप्राभिनत्।
ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदस्सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं
क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्। (18) कथ
मिदगं स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्।
यस्मिन्निदमधितिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोपन्यमज्जत्। स पृथिवीमध आ
र्छत्। तस्या उपहत्योदमज्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्। (19) तत्पृ
थिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातस्समवहत्।
तागं शर्कराभिरदृगंहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणागं शर्करत्वम्। यद्वराहविहतगं
संभारो भवति। अस्यामेवाछंबट्कारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै। (20)

१ श्रोत्रगं ह्येतत्पृथिव्याः

Date

Page No.

अथो शान्त्यै। सरेता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पत्नय आसन्।
ता अग्निरभ्यध्यायत्। तास्समभवत्। तस्य रेतः परापतत्। तद्धिरण्य
मभवत्। यद्धिरण्यमुपास्यति। स रेतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्न्वै स्वा
द्रेतसो बीभत्सत इत्याहुः। (२१) उत्तरत उपास्यत्यबीभत्सायै। अतिप्रय
च्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा।
सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थस्संभारो
भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवावरुन्धे। (२२) देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त।
तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। यदौदुम्बरस्संभारो भवति।
ऊर्जमेवावरुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याहरत्।
तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्। (२३) यस्य पर्ण
मयस्संभारो भवति। सोमपीथमेवावरुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पर्ण
उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पर्णमयस्संभारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवा
वरुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्रमा धक्ष्यतीति। तं शम्याऽशमयत्। (२४)
तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयस्संभारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्ने
स्सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कतस्संभारो भवति। भा एवावरुन्धे।
सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्भिरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य हृदयमा
च्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य संभारो भवति। सहृदयमेवा
ग्निमाधत्ते। (२५) 3

Date

Page No.

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमादधीत । द्वादश मासास्संवत्सरः । संवत्सरादेवैन
मवरुध्याधत्ते । यद्द्वादशसु विक्रामेष्वादधीत । परिमितमवरुन्धीत । चक्षुर्नि
मित आदधीत । इयद्द्वादशा विक्रामा३ इति । परिमितं चैवापरिमितं चावरुन्धे ।
अनृतं वै वाचा वदति । अनृतं मनसा ध्यायति । (26) चक्षुर्वै सत्यम् । अद्रा३
गित्याह । अदर्शमिति । तत्सत्यम् । यश्चक्षुर्निमितेऽग्निमाधत्ते । सत्य एवैनमाध
त्ते । तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत् । नास्य ब्राह्मणोऽनाश्वान्गृहे वसेत् । सत्ये ह्य
स्याग्निराहितः । आग्नेयी वै रात्रिः । (27) आग्नेयाः पशवः । ऐन्द्रमहः । नक्तं
गार्हपत्यमादधाति । पशूनेवावरुन्धे । दिवाहवनीयम् । इन्द्रियमेवावरुन्धे । अर्धो
दिते सूर्य आहवनीयमादधाति । एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत ।
प्रजा एव तद्यजमानस्सृजते । अथो भूतं चैव भविष्यच्चावरुन्धे । (28) इडा
वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत् । साऽशृणोत् । असुरा अग्निमादधत इति ।
तदगच्छत् । त आहवनीयमग्र आदधत । अथ गार्हपत्यम् । अथान्वाहार्य
पचनम् । साऽब्रवीत् । प्रतीच्येषाꣳ श्रीरगात् । भद्रा भूत्वा पराभविष्यन्तीति । (29)
यस्यैवमग्निराधीयते । प्रतीच्यस्य श्रीरेति । भद्रो भूत्वा पराभवति । साऽशृणोत् ।
देवा अग्निमादधत इति । तदगच्छत् । तेऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत । अथ
गार्हपत्यम् । अथाहवनीयम् । साऽब्रवीत् । (30) प्राच्येषाꣳ श्रीरगात् । भद्रा भूत्वा
सुवर्गं लोकमेष्यन्ति । प्रजां तु न वेत्स्यन्त इति । यस्यैवमग्निराधीयते । प्राच्यस्य
श्रीरेति । भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति । प्रजां तु न विन्दते । साऽब्रवीदिडा मनुम् ।

Date

Page No.

तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्रप्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे। (31)
प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र
आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै
प्रजां पशून्प्राजनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मि
न्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्। (32)
यस्यैवमग्निराधीयते। प्रप्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति।
अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो
वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसी
यान्भवति। (33) भृगूणां त्वाङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामा
दध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां
प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रत
पते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्रामण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति
वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवत
मग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। (34) 4

प्रजापतिर्वाचस्सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुव
स्सुवरित्याह। एतद्वै वाचस्सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्य
प्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्। (35)

Date

Page No.

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानस्सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति
तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रतितिष्ठति। त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्य
मादधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पंचभि
राहवनीयम्। (36) सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग
एवास्मै लोके वाचस्सत्यꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमादधाति। पंचभि
राहवनीयम्। अष्टौ संपद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रोऽग्निः। यावानेवा
ग्निः। तमाधत्ते। (37) प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराची
रायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त।
उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुद्धरन्। ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समा
वर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परापतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्। (38)
एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः
पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जाता
न्नेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरावर्तयति। (39) जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते।
न्याहवनीयो गार्हपत्यमकामयत। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। तौ विभाजं नाश
क्नोत्। सोऽश्वः पूर्ववाड्भूत्वा। प्राञ्चं पूर्वमुदवहत्। तत्पूर्ववाहः पूर्ववाट्त्वम्।
यदश्वं पुरस्तान्नयति। विभक्तिरेवैनयोस्सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते।
(40) यदुपर्युपरि शिरो हरेत्। प्राणान्विच्छिन्द्यात्। अधोधश्शिरो हरति।
प्राणानां गोपीथाय। इयत्यग्रे हरति। अथेयत्यथेयति। त्रय इमे लोकाः।

Date

Page No.

एवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्रमा
धक्ष्यतीति। (41) तस्य त्रेधा महिमानं व्यौहत्। शान्त्या अप्रदाहाय। यत्त्रे
धाग्निराधीयते। महिमानमेवास्य तद्व्यूहति। शान्त्या अप्रदाहाय। पुनरावर्त
यति। महिमानमेवास्य संदधाति। पशुर्वा एषः। यदश्वः। एष रुद्रः। (42)
यदग्निः। यदश्वस्य पदेऽग्निमादध्यात्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशु
र्यजमानस्स्यात्। यन्नाक्रमयेत्। अनवरुद्धा अस्य पशवस्स्युः। पार्श्वत
आक्रमयेत्। यथा हितस्याग्नेरङ्गारा अभ्यववर्तेरन्। अवरुद्धा अस्य पश
वो भवन्ति। न रुद्रायापि दधाति। (43) त्रीणि हवींषि निर्वपति। विराज एव
विक्रान्तं यजमानोऽनु विक्रमते। अग्नये पवमानाय। अग्नये पावकाय। अग्नये
शुचये। यदग्नये पवमानाय निर्वपति। पुनात्येवैनम्। यदग्नये पावकाय। पूत
एवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। यदग्नये शुचये। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्नुपरिष्टाद्दधाति।

(44) 5

देवासुरास्संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नौ वामं वसु संन्य
दधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तदग्निर्न्योत्सहमशक्नो
त्। तत्त्रेधा विन्यदधात्। पशुषु तृतीयम्। अप्सु तृतीयम्। आदित्ये तृती
यम्। (45) ते देवा विजित्य। पुनरवारुरुत्सन्त। तेऽग्नये पवमानाय पुरोडा
शमष्टाकपालं निरवपन्। पशवो वा अग्निः पवमानः। यदेव पशुष्वासीत्।
तत्तेनावारुन्धत। तेऽग्नये पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवा

Date

Page No.

एस्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत। (46) तेऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्नि
श्शुचिः। यद्देवा आदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो
वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं
निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्माऽस्यात्। (47) नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि
निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नात्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह
निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्येन्द्रियं वीर्यमाप्यते।
(48) ~~यज्ञस्य सात्मत्वाय~~। योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु
निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते
अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमवरुन्धे। आदित्यो भवति।
इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः (49) यदाज्यम्।
अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवावरुन्धे। घृते भवति। यज्ञस्यालूक्षान्तत्वाय।
चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। पशवो वा एतानि हवीं
षि। एष रुद्रः। यदग्निः। (50) यत्सद्य एतानि हवींषि निर्वपेत्। रुद्राय
पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानस्स्यात्। यन्नानु निर्वपेत्। अनवरुद्धा अस्य
पशवस्स्युः। द्वादशसु रात्रीष्वनु निर्वपेत्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः।
संवत्सरेणैवास्मै रुद्रं शमयित्वा। पशूनवरुन्धे। यदेकमेकमेतानि हवींषि
निर्वपेत्। (51) यथा त्रीण्यावपनानि पूरयेत्। तादृक्तत्। न प्रजननमुच्छिं
षेत्। एकं निरुप्य। उत्तरे समस्येत्। तृतीयमेवास्मै लोकमुच्छिंषति प्रज

Date

Page No.

Date Page No.

ननाय। तं प्रजया पशुभिरनु प्रजायते। अथो यज्ञस्यैवैषाऽभिक्रान्तिः।
रथचक्रं प्रवर्तयति। मनुष्यरथेनैव देवरथं प्रत्यवरोहति। (52)
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। होतव्यमग्निहोत्रा३ं न होतव्य३मिति। यद्यजुषा जुहुयात्।
अयथापूर्वमाहुती जुहुयात्। यन्न जुहुयात्। अग्निः पराभवेत्। तूष्णीमेव होत
व्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति। (53)
अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्ध्यै। अश्वं ब्रह्मणे।
इन्द्रियमेवावरुन्धे। धेनुं होत्रे। आशिष एवावरुन्धे। अनड्वाहमध्वर्यवे।
वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरध्वर्युः। (54) वह्निनैव वह्नि यज्ञस्यावरुन्धे।
मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्ध्यै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै
वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः सं
वत्सरः। संवत्सर एव प्रतितिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै।
(55) 6

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सं प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ।
वातः प्राणस्तदयमग्निः। सं प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितु
पच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा
आशा दीद्यानो विभाहि। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। (56) अर्कश्चक्षुस्त
दसौ सूर्यस्तदयमग्निः। सं प्रियः पशुभिर्भुवत्। यत्ते शुक्र शुक्रं वर्चः शुक्रा
तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वादधे। अग्निनाग्ने

Date

Page No.

ब्रह्मणा । शो॰यानशो सर्वमायु॰र्यनिशो । ये ते अग्ने शिवे तनुवौ । विरा
ट्च स्वराट्च । ते मा विशतां ते मा जिन्वताम् । (57) ये ते अग्ने शिवे तनुवौ ।
सम्राट्चाभिभूश्च । ते मा विशतां ते मा जिन्वताम् । ये ते अग्ने शिवे तनुवौ । विभू
श्च परिभूश्च । ते मा विशतां ते मा जिन्वताम् । ये ते अग्ने शिवे तनुवौ । प्रभ्वी च
प्रभूतिश्च । ते मा विशतां ते मा जिन्वताम् । यास्ते अग्ने शिवास्तनुवः । ताभि
स्त्वादधे । यास्ते अग्ने घोरास्तनुवः । ताभिरमुं गच्छ । (58) 7

इमे वा ऽते लोका अग्नयः । ते यद॰याव‍ृत्ता आधीयेरन् । शोचयेयुर्यजमानम्
धर्मं शिर इति गार्हपत्यमादधाति । वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम् । अर्क
श्चक्षुरित्याहवनीयम् । तेनैवैनान्॰यावर्तयति । तथा न शोचयन्ति यजमानम् ।
रथन्तरमभिगायते गार्हपत्य आधीयमाने । राथन्तरो वा अयं लोकः । (59)
अस्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते । वामदे॰यमभिगायत उद्ध्रियमाणे ।
अन्तरिक्षं वै वामदे॰यम् । अन्तरिक्ष एवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते । अथो शान्तिर्वै वाम
दे॰यम् । शान्तमेवैनं पश॰यमुद्धरते । बृहदभिगायत आहवनीय आधीयमाने ।
बार्हतो वा असौ लोकः । अमुष्मिन्नेवैनं लोके प्रतिष्ठितमाधत्ते । प्रजापति
रग्निमसृजत । (60) सोऽश्वो वारो भूत्वा परा ऽैत । तं वारवन्तीयेनावारयत्त ।
तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम् । श्यैतेन श्येती अकुरुत । तच्छ्यैतस्य श्यैतत्वम् ।
यद्वारवन्तीयमभिगायते । वारयित्वैवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते । श्यैतेन श्येतीकुरुते ।

Date

Page No.

घर्मशिर इति गार्हपत्यमादधाति। सशीर्षाणमेवैनमाधत्ते। (61) उपैनमुत्तरो
यज्ञो नमति। रुद्रो वा एषः। यदग्निः। स आधीयमान ईश्वरो यजमानस्य
पशून् हिंसितोः। संप्रियः पशुभिर्भुवदित्याह। पशुभिरेवैनगं संप्रियं
करोति। पशूनामहिंसायै। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आशिष
मेवैतामाशास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्। (62) स प्राणमेवैनमाधत्ते।
स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु
प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोस्सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते।
ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। अर्कश्चक्षुरि
त्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्। (63) अन्नमेवावरुन्धे। तेन मे दीदिही
त्याह। समिन्ध एवैनम्। आनडोऽयानड इति। त्रिरुदिङ्गयति। त्रय इमे लोकाः।
एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमादधीत।
उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्र्यः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट्च स्वराट्च
यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वादध इत्याह। एता वा अग्ने शिवास्तनुवः। ताभिरेवै
नगं समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्।
ताभिरेवैनं पराभावयति। (64) 8

शमीगर्भादग्निं मन्थति। एषा वा अग्नेर्यज्ञिया तनूः। तामेवास्मै जनयति। अदितिः
पुत्रकामा। साध्येभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मौदनमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः।

Date Page No.

तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै धाता चार्यमा चाजायेताम्। सा द्वितीयमप
चत्। (65) तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्यै मित्र
श्च वरुणश्चाजायेताम्। सा तृतीयमपचत्। तस्या उच्छेषणमददुः।
तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त। तस्या अꣳशश्च भगश्चाजायेताम्। सा
चतुर्थमपचत्। (66) तस्या उच्छेषणमददुः। तत्प्राश्नात्। सा रेतोऽधत्त।
तस्या इन्द्रश्च विवस्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधा
ति। प्राश्नन्ति ब्राह्मणा ओदनम्। यदाज्यमुच्छिष्यते। तेन समिधोऽभ्य
ज्याऽऽदधाति। उच्छेषणाद्धा अदिती रेतोऽधत्त। (67) उच्छेषणादेव तद्रेतो
धत्ते। अस्थि वा एतत्। यत्समिधः। एतद्रेतः। यदाज्यम्। यदाज्येन स
मिधोऽभ्यज्याऽऽदधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति। मिथुन
त्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमिताः। (68) इयतीर्भ
वन्ति। यज्ञपरुषा संमिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्य
संमिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्या
दधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरादधाति। (69) एतद्वा अग्नेः प्रियं
धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्री
भिर्ब्राह्मणस्याऽऽदध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्य
यनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य
छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। (70) जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै

Date

Page No.

वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। नैनगं संवत्सरं गोपायेत्। संवत्स
रगं हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनगं संवत्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्।
रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न मागंसमश्नीयात्। न स्त्रियमुपेयात्।
(71) यन्मागंसमश्नीयात्। यत्स्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यस्स्यात्। नैनमग्नि
रुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमा
स्सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वा आदित्याः।
यद्ब्राह्मणाः। तैरेव संविदं गच्छति। (72) नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति।
क्वासः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून् प्रजनयतीति। शल्कैस्तागं रात्रि
मग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्यावि
च्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति। (73) सैव साग्नेस्सन्ततिः।
तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवत्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्त
स्याग्निरित्याहुः। यस्समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। तास्संवत्सरे पुरस्तादा
दध्यात्। संवत्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवत्सरे नादध्यात्। द्वादश्यां पुरस्ता
दादध्यात्। संवत्सरप्रतिमा वै द्वादश रात्रयः। संवत्सरमेवास्याहिता भवन्ति।
यदि द्वादश्यां नादध्यात्। त्र्यहे पुरस्तादादध्यात्। आहिता एवास्य भवन्ति। (74) 9

प्रजापतिः प्रजा असृजत। स रिरिचानोऽमन्यत। स तपोऽतप्यत। स आत्मन्
वीर्यमपश्यत्। तदवर्धत। तदस्मात्सहसोर्ध्वमसृज्यत। सा विराडभवत्।

Date

Page No.

16

Date Page No.

तां देवासुरा व्यगृह्णत। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। मम वा एषा। (75) दोहा एव युष्मा
कमिति। सा ततः प्राच्युदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथर्व पितुं मे गोपा
येति। सा द्वितीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। नर्य प्रजां मे गोपायेति।
सा तृतीयमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। शꣳस्य पशून्मे गोपायेति। (76)
सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा
पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति।
अग्नीन्वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा
एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा। (77) तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। ~~तस्मा~~
तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ
स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्य प्रजां
मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याह। (78)
पशूनेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियꣳ स्पृ
णोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियꣳ स्पृणोति।
यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः।

Date Page No.

यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयन्ति सं पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोस्या
भीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये जुह्वति। (79) तेन सोस्याभीष्टः प्रीतः।
यत्सभायां विजयन्ते। तेन सोस्याभीष्टः प्रीतः। यदावसथेन्नगं हरन्ति।
तेन सोस्याभीष्टः प्रीतः। तथास्य सर्वे प्रीता अभीष्टा आधीयन्ते।
प्रवसथमेष्यन्नेवमुपतिष्ठेतैकमेकम्। यथा ब्राह्मणाय गृहे वासिने
परिविद्य गृहानेति। तादृगेव तत्। पुनरागत्योपतिष्ठते। साभागेय
मेवैषां तत्। सा तत ऊर्ध्वारोहत्। सा रोहिण्यभवत्। रोहिण्यामग्नि
मादधीत। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठितमाधत्ते। ऋध्नोत्येवेनेन। (40) 10

इति प्रथमाष्टके प्रथमः प्रश्नः

। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्।

Date

Page No.

प्रथमाष्टके द्वितीय प्रश्नः

ओम्। उद्धन्यमानमस्या अमेध्यम्। अप पाप्मानं यजमानस्य हन्तु। शिवा नस्सन्तु प्रदिशश्चतस्रः। शंनो माता पृथिवी तोकसाता। शंनो देवीरभिष्टये। आपो भवन्तु पीतये। शंयोरभिस्रवन्तु नः। वैश्वानरस्य रूपम्। पृथिव्यां परिस्रसा। स्योनमाविशन्तु नः। (1) यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संजज्ञाने रोदसी संबभूवतुः। ऊषान्कृष्णमवतु कृष्णमूषाः। इहोभयोर्यज्ञियमागमिष्ठाः। ऊतीः कुर्वाणो यत्पृथिवीमचरः। गुहाकारमाखुरूपं प्रतीत्य। तत्ते न्यक्तमिह संभरन्तः। शतं जीवेम शरदस्सवीराः। ऊर्जं पृथिव्या रसमाभरन्तः। शतं जीवेम शरदः पुरूचीः। (2) वम्रीभिरनुवित्तं गुहासु। श्रोत्रं त उर्व्यबधिरा भवामः। प्रजापतिसृष्टानां प्रजानाम्। क्षुधोपहत्यै सुवितं नो अस्तु। उपप्रभिन्नमिषमूर्जं प्रजाभ्यः। सूदं गृहेभ्यो रसमाभरामि। यस्य रूपं बिभ्रदिमामविन्दत गुहा प्रविष्टां सरिरस्य मध्ये। तस्येदं विहतमाभरन्तः। अच्छम्बट्कारमस्यां विधेम। (3) यत्पर्यपश्यत्सरिरस्य मध्ये। उर्वीमपश्यज्जगतः प्रतिष्ठाम्। तत्पुष्करस्यायतनाद्धि जातम्। पर्णं पृथिव्याः प्रथनं हरामि। याभिरदृंहज्जगतः प्रतिष्ठाम्। उर्वीमिमां विश्वजनस्य भर्त्रीम्। ता नश्शिवाश्शर्करास्सन्तु सर्वाः। अग्नेरेतश्चन्द्रं हिरण्यम्। अद्भ्यस्संभूतममृतं प्रजासु। तत्संभरन्नुत्तरतो निधाय। (4) अतिप्रयच्छं दुरितिं तरेयम्। अश्वो रूपं कृत्वा यदश्वत्थेऽतिष्ठः। संवत्सरं देवेभ्यो निलाय। तत्ते न्यक्तमिह संभरन्तः। शतं जीवेम शरदस्सवीराः। ऊर्जः पृथिव्या अध्युत्थितोऽसि। वनस्पते शतवल्शो विरोह।

Date

Page No.

त्वया वयमिषमूर्जं मदन्तः। रायस्पोषेण समिषा मदेम। गायत्रिया ह्रिय
माणस्य यत्ते। (5) पर्णमपतत्तृतीयस्यै दिवोधि। सोयं पर्णस्सोमपर्णाद्धि
जातः। ततो हरामि सोमपीथस्यावरुध्यै। देवानां ब्रह्मवादं वदतां यत्। उपाशृणो
स्सुश्रवा वै श्रुतोसि। ततो मामाविशतु ब्रह्मवर्चसम्। तत्संभरगंस्तदवरुन्धीय
साक्षात्। यया ते सृष्टस्याग्नेः। हेतिमशमयत्प्रजापतिः। तामिमामप्रदाहाय।
(6) शमीगं शान्त्यै हराम्यहम्। यत्ते सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्दज्जा
तवेदः। तया भासा संमितः। उरुं नो लोकमनु प्रभाहि। यत्ते तान्तस्य
हृदयमाच्छिन्दञ्जातवेदः। मरुतोद्भिस्तमयित्वा। ततो ते दशनेस्संभरामि।
सात्मा अग्ने सहृदयो भवेह। चितियाः अश्वत्थात्संभृता बृहत्यः। (7) शरी
रमभिसगंस्कृतास्थ। प्रजापतिना यज्ञमुखेन संमिताः। तिस्रस्त्रिवृद्भिर्मिथु
नाः प्रजात्यै। अश्वत्थाद्धव्यवाहाद्धि जाताम्। अग्नेस्तनूं यज्ञियागं संभरामि।
शान्तयोनिगं शमीगर्भम्। अग्नये प्रजनयितवे। यो अश्वत्थश्शमीगर्भः।
आरुरोह त्वे सचा। तं ते हरामि ब्रह्मणा। (8) यज्ञियैः केतुभिस्सह। यं त्वा सम
भरञ्जातवेदः। यथाशरीरं भूतेषु न्यक्तम्। स संभृतस्सीद शिवः प्रजाभ्यः।
उरुं नो लोकमनुनेषि विद्वान्। प्रवेधसे कवये मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय
वृष्णे। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाग्निं दुव
स्यत। (9) घृतैर्बोधयतातिथिम्। आस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाग्ने
हविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वा समिद्भिरङ्गिरः।

Date

Page No.

घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्ठ्य। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः।
समक्तुभिरज्यते विश्ववारः। (10) शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो
अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैस्समिद्धो घृतमस्या
न्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं पिबन्त्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने
हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पिते
व पुत्रमभिरक्षतादिमम्। (11) त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्य
वाहम्। उरुज्रयसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदि
व आहुतं घृतेन। सुम्नायवस्सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभि
रुक्षितः। उरुज्रयांसि पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूर्षदम्।
अग्निं मित्रं न समिधान ऋञ्जते। (12) इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्र
वर्णामुदु नो यग्ंसते धियम्। प्रजा अग्ने संवासय। आशाश्च पशुभिस्सह। राष्ट्रा
ण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्त्सवितुस्सवे। मही विश्पत्नी सदने ऋतस्य। अर्वा
ची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः
पुरोगाम्। (13) आरोहतं दशतग्ं शक्वरीर्मम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह।
ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तराग्ं समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्विय
वती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तत्सत्यं यद्वीरं बिभृथः।
वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः। (14) प्रज
या पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृतात्सत्यमुपैमि। मानुषा दैव्य

Date

Page No.

मुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धान:।उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयो
र्लोकयोर्ऋद्ध्वा।अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेत:।इह सिंच
तपसो यज्जनिष्यते।(15) अग्निमश्वत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाज्जनयन्
यो मयोभू:।अयं ते योनिर्ऋत्विय:।यतो जातो अरोचथा:।तं जानन्नग्न आ
रोह।अथानोवर्धया रयिम्। अपेतवीत विच सर्पतात:। येत्रस्थ पुराणा येच
नूतना:।अदादिदं यमोवसानं पृथिव्या:।अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै।(16)
अग्नेर्भस्मास्यग्ने:पुरीषमसि।संज्ञान मसि कामधरणम्। मयिते कामधरणं
भूयात्।संवस्सृजामि हृदयानि।सगंसृष्टं मनो अस्तुव:।सगंसृष्ट: प्राणो
अस्तुव:।संयाव:प्रियास्तनुव:।संप्रिया हृदयानिव:।आत्मावोअस्तु संप्रिय:।
संप्रियास्तनुवो मम।(17) कल्पेतां द्यावा पृथिवी।कल्पन्तामाप ओषधी:।
कल्पन्तामग्नय: पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय सव्रता:।येऽग्नय स्समनस:। अन्तरा
द्यावा पृथिवी।वासान्तिकावृतू अभिकल्पमाना:। इन्द्रमिव देवा अभिसंवि
शन्तु।दिवस्त्वा वीर्येण। पृथिव्यैमहिम्ना। (18) अन्तरिक्षस्य पोषेण।
सर्वपशुमादधे। अजीजनन्नमृतं मर्त्यास:।अस्रेमाणं तरणिं वीडुजम्भम्।
दश स्वसारो अग्रुवस्समीची:। पुमांसं जातमभि सगंरभन्ताम्।प्रजाप
ते स्त्वा प्राणेनाभि प्राणिमि। पूष्ण: पोषेण मह्यम्। दीर्घायुत्वाय शत
शारदाय। शतगं शरद्भ्य आयुषे वर्चसे। (19) जीवातवै पुण्याय। अहं
त्वदस्मि मदासित्वमेतत्। ममासियोनिस्तव योनि रस्मि। ममैव सन्व ह

Date

Page No.

22

Date   Page No.

हृव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। प्राणे त्वामृतमादधामि। अन्ना
दमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। सुगार्हपत्यो विदहन्नरातीः। उषसश्श्रेयसी
श्श्रेयसीर्दधत्। (२०) अग्ने सपत्नां अपबाधमानः। रायस्पोषमिषमूर्ज
मस्मासु धेहि। इमा उ मामुपतिष्ठन्तु रायः। आभिः प्रजाभिरिह संवसेय।
इहो इडा तिष्ठतु विश्वरूपी। मध्ये वसोर्दीदिहि जातवेदः। ओजसे
बलाय त्वोद्यच्छे। वृषणे शुष्मायायुषे वर्चसे। सपत्नतूरसि वृत्रतूः। यस्ते
देवेषु महिमा सुवर्गः। (२१) यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। पुष्टिर्या ते मनुष्ये
षु पप्रथे। तया नो अग्ने जुषमाण एहि। दिवः पृथिव्याः पर्यन्तरिक्षात्। वाता
त्पशुभ्यो अध्योषधीभ्यः। यत्र यत्र जातवेदस्संबभूथ। ततो नो अग्ने जुष
माण एहि। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह।
विश्वा आशा दीद्यानो विभाहि। (२२) ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पदे। अन्व
ग्निरुषसामग्रमख्यत्। अन्वहानि प्रथमो जातवेदाः। अनु सूर्यस्य पुरुत्रा
च रश्मीन्। अनु द्यावापृथिवी आततान। विक्रमस्व महां असि। वेदिषन्मा
नुषेभ्यः। त्रिषु लोकेषु जागृहि। यदिदं दिवो यददः पृथिव्याः। संविदाने रोदसी
संबभूवतुः। (२३) तयोः पृष्ठे सीदतु जातवेदाः। शंभूः प्रजाभ्यस्तनुवे स्योनः।
प्राणं त्वामृत आदधामि। अन्नादमन्नाद्याय। गोप्तारं गुप्त्यै। यत्ते शुक्र
शुक्रं वर्चश्शुक्रा तनूः। शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वादधे। अग्नि
नाग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे। (२४) नर्य प्रजां मे गोपाय।

Date

Page No.

अमृतत्वाय जीवसे । जातां जनिष्यमाणां च । अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम् । अथर्व पितुं
मे गोपाय । रसमन्नमिहायुषे । अदब्धायोऽशीततनो । अविषं नः पितुं कृणु । शग्ंस्य
पशून्मे गोपाय । द्विपादो ये चतुष्पदः । (२५) अष्टाशफाश्च य इहाग्ने । ये चैक
शफा आशुगाः । सप्रथ सभां मे गोपाय । ये च सभ्यास्सभासदः । तानिन्द्रियावतः
कुरु । सर्वमायुरुपासताम् । अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय । यमृषयस्त्रैविदा
विदुः । ऋचस्सामानि यजूंषि । सा हि श्रीरमृता सताम् । (२६) चतुश्शिखण्डा
युवतिस्सुपेशाः । घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये । मर्मृज्यमाना महते सौभगाय ।
मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान् । इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः । प्राणेन वाचा
मनसा बिभर्मि । तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत् । ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोप
तिष्ठे । पंच धाग्नीन्व्यक्रामत् । विराट् सृष्टा प्रजापतेः । ऊर्ध्वारोहद्रोहिणी ।
योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः । (२७) ।

नवैतान्यहानि भवन्ति । न वै सुवर्गो लोकाः । यदेतान्यहान्युपयन्ति ।
न व स्वेब तत्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति । अग्निष्टोमाः
परस्सामानः कार्या इत्याहुः । अग्निष्टोमसंमितस्सुवर्गो लोक इति । द्वादशा
ग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि । द्वादश मासास्संवत्सरः । तत्तन्न सूर्क्ष्यम् । उक्थ्या
एव सप्तदशाः परस्सामानः कार्याः । (२८) पशवो वा उक्थानि । पशूनामव
रुध्यै । विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ । उक्थ्यास्सप्तदशाः परस्सामानः ।

Date

Page No.

ते सर्गं स्तुता विराजमभि संपद्यन्ते । द्वे चर्चावतिरिच्येते । एकया गौरतिरिक्तः
एकयायुरूनः । सुवर्गो वै लोको ज्योतिः । ऊर्ग्विराट् । (29) सुवर्गमेव तेन
लोकमभिजयन्ति । यत्परग्ं राथन्तरम् । तत्प्रथमेऽहन्कार्यम् । बृहद्द्वितीये ।
वैरूपं तृतीये वैराजं चतुर्थे । शाक्वरं पञ्चमे । रैवतग्ं षष्ठे । तदु पृष्ठेभ्यो नय
न्ति । संतनय एते ग्रहा गृह्यन्ते । (30) अतिग्राह्याः परस्सामसु । इमानेवैतै
र्लोकान्संतन्वन्ति । मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते । अतिग्राह्याः परस्सामसु । मिथुन
मेव तै र्यजमाना अवरुन्धते । बृहत्पृष्ठं भवति । बृहद्वै सुवर्गो लोकः । बृहतैव
सुवर्गं लोकं यन्ति । त्रयस्त्रिग्ंशि नाम साम । माध्यन्दिने पवमाने भवति । (31)
त्रयस्त्रिग्ंशद्वै देवताः । देवता एवावरुन्धते । ये वा इतः पराञ्चग्ं संवत्सरमुप
यन्ति । न हैनं ते स्वस्ति समश्नुवते । अथ येमुतोर्वाञ्चमुप यन्ति । ते हैनग्ं स्वस्ति
समश्नुवते । एतद्वा अमुतोर्वाञ्चमुपयन्ति । यदेवम् । यो ह खलु वाव प्रजापतिः
स उ वेवेन्द्रः । तदु देवेभ्यो नयन्ति । (32) 2

संततिर्वा एते ग्रहाः । यत्परस्सामानः । विषूवान्दिवाकीर्त्यम् । यथा शालायै
पक्षसी । एवग्ं संवत्सरस्य पक्षसी । यदेतेन गृह्येरन् । विषूची संवत्सरस्य
पक्षसी व्यवस्रग्ंसेयाताम् । आर्तिमार्छेयुः । यदेते गृह्यन्ते । यथा शालायै
पक्षसी मध्यमं वग्ंशमभिसमायच्छति । (33) एवग्ं संवत्सरस्य पक्षसी
दिवाकीर्त्यमभि संतन्वन्ति । नार्तिमार्छन्ति । एकविग्ंशमहर्भवति । शुक्राग्रा ग्रहा

Date

Page No.

गृह्यन्ते। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्योऽति
ग्राह्यो गृह्यते। अह्न एव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते।
सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते। (34) सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावादि
त्यश्शिरः प्रजानाम्। शीर्षन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्मात्सप्त शीर्ष
न्प्राणाः। इन्द्रो वृत्रं हत्वा। असुरान्पराभाव्य। स इमाँल्लोकानभ्यजयत्।
तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वाभ्यजयत्। यद्वैश्वक
र्मणो गृह्यते। (35) सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। एवा एतेस्माल्लोकाच्च्य
वन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यश्चवो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्या
मेव प्रतितिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्येते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति।
अस्यामन्येन प्रतितिष्ठन्ति। तावापरार्धात्संवत्सरस्यान्योन्यो गृह्येते।
तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति
तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। (36) 3

एकविंश एष भवति। एतेन वै देवा एकविंशेन। आदित्यमित उत्तमं सुवर्गं
लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविंशः। तस्य दशावस्तादहानि। दश परस्तात्।
स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः।
तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति। (37)
देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। पराचोऽतिपादादबिभयुः।

Date

Page No.

तं छन्दोभिरदृꣳहन्धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवा
चोवपाताद्बिभयुः। तं पञ्चभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविꣳशेऽहन्पञ्च
दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः
पवमानयोः। (38) महादिवाकीर्त्यꣳ होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसाम। भासो
ऽग्निष्टोमः। अथैतानि पराणि। परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमपारयन्।
यदपारयन्। तत्पराणां परत्वम्। पारयन्त्येनं पराणि। य एवं वेद। अथैतानि
स्पराणि। स्परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्।
तत्स्पराणाꣳ स्परत्वम्। स्पारयन्त्येनꣳ स्पराणि। य एवं वेद। (39) 4

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाꣳ संवत्सरेनाप्तेऽथ। एकादशिन्या
ध्यते। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रति
ष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव
देवते अयातयाम्नी। ते एवालभन्ते। (40) वैश्वदेवमालभन्ते। देवता
एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यां धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति
तिष्ठन्ति। वायव्यँ वत्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथायतनाद्देवता अवरु
न्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठ
न्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते। (41) मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयन्ति।
वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्यौति ग्राह्यो

Date

Page No.

गृह्यते । अहरेव रूपेण समर्धयन्ति । अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते । आग्ने
यमालभन्ते प्रतिप्रज्ञात्यै । अजपेत्वान्वालते पूर्वैर्मासैरवरुन्धते । यदेते
गव्याः पशव आलभ्यन्ते । उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै । (42) यदतिरिक्ता
मेकादशिनीमालभेरन् । अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत । यद्द्वौ द्वौ पशू समस्ये
युः कनीय आयुः कुर्वीरन् । यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते । नाप्रियं
भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते । न कनीय आयुः कुर्वते । (43) 5

प्रजापतिः प्रजास्सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत् । तं देवा भूतानागं रसं तेजस्संभृत्य । तेनैनमभि
षज्यन् । महानववर्तीति । तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम् । महद्व्रतमिति । तन्महा
व्रतस्य महाव्रतत्वम् । महतो व्रतमिति । तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम् । पंचविंगंश
स्स्तोमो भवति । (44) चतुर्विंगंशत्यर्धमासस्संवत्सरः । यद्वा एतस्मिन्त्संव
त्सरेऽधि प्राजायत । तदन्नं पंचविंगंशमभवत् । मध्यतः क्रियते । मध्यतो ह्यन्न
माशितं धिनोति । अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ग्धीयते । अथ यद्वा इदमन्ततः
क्रियते । तस्मादुदन्ते प्रजास्समेधन्ते । अन्ततः क्रियते प्रजननायैव । त्रिवृच्छिरो
भवति । (45) त्रेधाविहितगं हि शिरः । लोम छवीरस्थि । पराचा स्तुवन्ति । तस्मा
त्तत्सदृगेव । न मेध्यतोऽनु मेध्यति । न कृश्यतोऽनुकृश्यति । पंचदशोऽन्यः पक्षो भवति ।
सप्तदशोऽन्यः । तस्माद्द्वयागंस्यन्यतरमर्धमभिपर्यावर्तन्ते । अन्यतरतो हि तद्गरीयः
क्रियते । (46) पंचविगंश आत्मा भवति । तस्मान्मध्यतः पशवो वरिष्ठाः ।

Date

Page No.

एकविꣳशं पुच्छम् । द्विपदास्स्तुवन्ति प्रतिष्ठित्यै । सर्वेण सह स्तुवन्ति ।
सर्वेण ह्यात्मनाऽऽत्मन्वी । सहोत्पतन्ति । एकैकमुच्छिꣳषन्ति । आत्मन् ह्य
ङ्गानि बद्धानि । न वा एतेन सर्वः पुरुषः (47) यदित इतो लोमानि दतो
नखान् । परिमादः क्रियन्ते । तान्येव तेन प्रत्युप्यन्ते । औदुम्बरस्तल्पो भव
ति । ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः । ऊर्ज एवान्नाद्यस्याऽवरुद्ध्यै । यस्य तल्पसद्यमन
भिजितꣳ स्यात् । स देवानाꣳ साम्यक्षे । तल्पसद्यमभिजयानीति तल्पमारु
ह्योद्गायेत् । तल्पसद्यमेवाभिजयति । (48) यस्य तल्पसद्यमभिजितꣳ
स्यात् । स देवानाꣳ साम्यक्षे । तल्पसद्यं मा पराजेषीति तल्पमारुह्योद्गायेत् ।
न तल्पसद्यं पराजयते । प्लेङ्खे शꣳसति । महो वै प्लेङ्खः । मह एवान्नाद्यस्या
वरुद्ध्यै । देवासुरास्संयत्ता आसन् । त आदित्ये व्यायच्छन्त । तं देवास्समज
यन् । (49) ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते । दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः
असुर्यश्शूद्रः । इमेऽरात्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात् । इम उद्वासीकारि
ण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः । यदेवैषाꣳ सुकृतं या राद्धिः । तदन्यतरो
भिश्रीणाति । यदेवैषां दुष्कृतं या राद्धिः । तदन्यतरोऽपहन्ति । ब्राह्मणस्सं
जयति । अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते । (50) 6

इति प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रश्नः

Date

Page No.

२१

Date Page No.

प्रथमाष्टके तृतीयः प्रश्नः

ओम्। देवासुरास्संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोम
योस्तेजस्विनीस्तनूस्संन्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति।
तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा। विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्।
तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषु सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवा
रुन्धत। (1) ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाभिज्ञायं तनूर्व्यगृ
ह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते।
तस्य त्वेव गृहीताः। नानाग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेये कु
र्यात्। व्यृद्धमेव तत्। (2) अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यत्समिधस्तनूनपात
मिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ
भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चाविति। अग्नये पवमानायोत्तरस्या
त्। यत्पवमानाय। तेनाज्यभागः। तेन सौम्यः। बुधन्वत्याग्नेयस्याज्यभाग
स्य पुरोनुवाक्या भवति। (3) यथा सुप्तं बोधयति। तादृगेव तत्। तेनाग्ने
यं सर्वं भवति। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैतीत्याहुः। सैनमीश्वरा प्रद
ह इति। नेति ब्रूयात्। प्रजननं वा अग्निः। प्रजननमेवोपैतीति। कृतयजु
स्संभृतसंभार इत्याहुः। (4) न संभृत्यास्संभाराः। न यजुः कार्यमिति।
अथो खलु। संभृत्या एव संभाराः। कार्यं यजुः। पुनराधेयस्य समृद्ध्यै।
तेनोपांशु प्रचरति। एष इव वा एषः। यत्पुनराधेयः। यथोपांशु
नष्टमिच्छति। (5) तादृगेव तत्। उच्चैस्स्विष्टकृतमुत्सृजति।

अग्नि॰ यन्ताः पत्नी संयाजानामृच्छन्त्यः। 1

यथानष्टं विज्त्वा प्राहायमिति। तादृगेव तत्। एकधा तेजस्विनीं देवतामुपैती
त्याहुः। सैनमीश्वरा प्रदह इति। तत्तथा नोपैति। प्रयाजानूयाजेष्वेव विभ
क्तीः कुर्यात्। यथापूर्वमाज्यभागौ स्याताम्। एवं पत्नीसंयाजाः। (6) तद्वै
श्वानरवत्प्रजननवत्तरमुपैतीति। तदाहुः। व्यृद्धं वा एतत्। अनाग्नेयं वा एत
त्क्रियत इति। नेति ब्रूयात्। अग्निं प्रथमं विभक्तीनां यजति। अग्निमुत्तमं पत्नी
संयाजानाम्। तेनाग्नेयम्। तेन समृद्धं क्रियत इति। (7)

देवा वै यथादर्शं यज्ञानाहरन्त। योऽग्निष्टोमम्। य उक्थ्यम्। योऽतिरात्रम्। ते सहैव
सर्वे वाजपेयमपश्यन्। ते। अन्योन्यस्मै नातिष्ठन्त। अहमनेन यजा इति।
तेऽब्रुवन्। आजिमस्य धावामेति। (8) तस्मिन्नाजिमधावन्। तं बृहस्पतिरुद
जयत्। तेनायजत। स स्वाराज्यमगच्छत्। तमिन्द्रोऽब्रवीत्। मामनेन याजये
ति। तेनेन्द्रमयाजयत्। सोऽग्रं देवतानां पर्यैत्। अगच्छत्स्वाराज्यम्। अतिष्ठ
न्तास्मै ज्यैष्ठ्याय। (9) य एवं विद्वान् वाजपेयेन यजते। गच्छति स्वारा
ज्यम्। अग्रं समानानां पर्येति। तिष्ठन्तेऽस्मै ज्यैष्ठ्याय। स वा एष ब्राह्मण
स्य चैव राजन्यस्य च यज्ञः। तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः।
वाजं ह्येतेन देवा ऐप्सन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद।
(10) वाज्येवैनं पीत्वा भवति। आस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजपेयः। य एवं वेद।
अत्त्यन्नम्। आस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति

Date Page No.

ब्रह्मणाज्जन्म। आस्य ब्रह्मा जायते। (11) वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद।
करोति वाचा वीर्यम्। ऐनं वाचा गच्छति। अपीवतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्दे
भ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव
यज्ञः यद्वाजपेयः। (12) अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्जितीः प्रायच्छत्।
ता वा एता उज्जितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा
वै ब्राह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नन्। यद्ब्राह्मणशमलमासीत्। सा गाथा
नाराशंस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा। (13) तस्माद्गायतश्च मत्तस्य च
न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचो
ऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याग्नौ या रथन्तरे। यान्तरिक्षे या
वायौ या वामदेव्ये। या दिवि यादित्ये या बृहति। याप्सु यौषधीषु या वनस्प
तिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यार्त्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः। (14) २

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिग्राह्यैरवारुन्धत। तदति
ग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नाव
रुन्धे। तदेव तैरतिग्राह्यैरवरुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः।
तमाप्त्वावरुन्धे। (15) सर्व ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधाति।
सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एक
यर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। सोमग्रहांश्च सुराग्रहांश्च

Date Page No.

गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यत्सोमः। (16) एतन्मनुष्याणाम्। य
त्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति।
ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यत्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति।
सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यत्सुरा। (17) अन्नस्यैव
शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहागंश्च सुराग्रहागंश्च गृह्णाति।
पुमान्वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजनन
नाय। आत्मानमेव सोमग्रहैस्स्पृणोति। जायागं सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेय
याज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियगं संभवति। वाजपेयाभिजितगं ह्यस्य। (18) पूर्वे
सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोक्षगं सोमग्रहान्त्सादयति। पश्चा
द्दक्षगं सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यत्सोमः।
अन्नगं सुरा। सोमग्रहागंश्च सुराग्रहागंश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं
व्यतिषजति। (19) संपृचस्थ सं मा भद्रेण पृंक्तेत्याह। अन्नं वै भद्रम्। अन्ना
द्येनैवैनगं संसृजति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यत्सुरा। पाप्मेव खलु
वै शमलम्। पाप्मना वा एनमेतच्छमलेन व्यतिषजति। यत्सोमग्रहागंश्च सुरा
ग्रहागंश्च व्यतिषजति। विपृचस्थ वि मा पाप्मना पृंक्तेत्याह। पाप्मनैवैनगं
शमलेन व्यावर्तयति। (20) तस्माद्वाजपेययाजी पूतो मेध्यो दक्षिण्यः।
प्राङ् द्रवति सोमग्रहैः। अमुमेव तैर्लोकमभिजयति। प्रत्यङ्क्सुरा
ग्रहैः। इममेव तैर्लोकमभिजयति। प्रतिष्ठन्ति सोमग्रहैः। यावदेव सत्यम्।

Date

Page No.

तेन सूयते। वाजसृद्भ्यस्सुराग्रहान् हरन्ति। अनृतेनैव विशगं सगंसृ
जति। हिरण्यपात्रं मधोः पूर्णं ददाति। मधव्योऽसानीति। एकधा ब्रह्मण उप
हरति। एकधैव यजमान आयुस्तेजो दधाति। (२१) 3

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। नाग्निष्टोमो नोक्थ्यः। न षोडशी नातिरात्रः। अथ
कस्माद्वाजपेये सर्वे यज्ञक्रतवोऽवरुध्यन्त इति। पशुभिरिति ब्रूयात्। आ
ग्नेयं पशुमालभते। अग्निष्टोममेव तेनावरुन्धे। ऐन्द्राग्नेनोक्थ्यम्।
ऐन्द्रेण षोडशिनस्स्तोत्रम्। सारस्वत्यातिरात्रम्। (२२) मारुत्या बृहत
स्स्तोत्रम्। एतावन्तो वै यज्ञक्रतवः। तान्पशुभिरेवावरुन्धे। आत्मान
मेव स्पृणोत्यग्निष्टोमेन। प्राणापानावुक्थ्येन। वीर्यगं षोडशिनस्स्तो
त्रेण। वाचमतिरात्रेण। प्रजां बृहतस्स्तोत्रेण। इममेव लोकमभिजयत्यग्नि
ष्टोमेन। अन्तरिक्षमुक्थ्येन। (२३) सुवर्गं लोकगं षोडशिनस्स्तोत्रेण। देव
यानानेव पथ आरोहत्यतिरात्रेण। नाकगं रोहति बृहतस्स्तोत्रेण। तेज एवा
त्मन्धत्त आग्नेयेन पशुना। ओजो बलमैन्द्राग्नेन। इन्द्रियमैन्द्रेण। वाचगं
सारस्वत्या। उभावेव देवलोकं च मनुष्यलोकं चाभिजयति मारुत्या वशया।
सप्तदश प्राजापत्यान्पशूनालभते। सप्तदशः प्रजापतिः। (२४) प्रजापते
राप्त्यै। श्यामा एकरूपा भवन्ति। एवमिव हि प्रजापतिस्समृध्यै। तान्पर्य
ग्निकृतानुत्सृजन्ति। मरुतो यज्ञमजिघागंसन्प्रजापतेः। तेभ्य एतां मारुतीं वशा

Date

Page No.

मालभत। तयैवैनानशमयन्। मारुत्या प्रचर्य। एतान्संज्ञपयेत्। मरुत एव
शमयित्वा। (25) एतैः प्रचरति। यज्ञस्याघाताय। एकधा वपा जुहोति। एक
देवत्या हि। एते। अथो एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। नैवारेण सप्तदशशरा
वेणैतर्हि प्रचरति। एतत्पुरोडाशा ह्येते। अथो पशूनामेव छिद्रमपि दधा
ति। सारस्वत्योत्तमया प्रचरति। वाग्वै सरस्वती। तस्मात्प्राणानां वागुत्तमा।
अथो प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। प्रजापतिर्हि वाक्। अपन्न दती
भवति। तस्मान्मनुष्यास्सर्वां वाचं वदन्ति। (26) 4

सावित्रं जुहोति कर्मणःकर्मणः पुरस्तात्। कस्तद्वेदेत्याहुः। यद्वाजपेयस्य पूर्वं
यदपरमिति। सवितृप्रसूत एव यथापूर्वं कर्माणि करोति। सवने सवने जुहोति।
आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। वाचस्पति
र्वाचं मद्य स्वदयाति न इत्याह। वाग्वै देवानां पुरान्नमासीत्। वाचमेवास्मा अन्न
गं स्वदयति। (27) इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै।
वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्या मधि। तदेवा
वरुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभये अभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्य
श्वान्पल्पूलयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते।
यदप्सु पल्पूलयति। (28) यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवावरुन्धे। कहू वा
अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति।

Date

Page No.

वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह । एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन् । ताभिरेवैनान्
युनक्ति । सर्वस्योज्जित्यै । यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै । (29) अपां नपादाशुहेम
न्निति संमार्ष्टि । मेध्यानेवैनान्करोति । अथो स्तौत्येवैनानाजिगं सरिष्यतः ।
विष्णुक्रमान्क्रमते । विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति । वैश्वदेवो वै रथः ।
अंशौ न्यञ्चकावभितो रथं यावित्याह । या एव देवता रथे प्रविष्टाः । ताभ्य एव
नमस्करोति । आत्मनोऽनार्त्यै । अश्मरथं भावुकोऽस्य रथो भवति । य एवं वेद ।
(30) 5

देवस्याहगं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह । सवितृप्रसू
त एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति । देवस्याहगं सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता
वर्षिष्ठं नाकगं रुहेयमित्याह । सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकगं रोहति ।
चात्वाले रथचक्रं निमितगं रोहति । अतो वा अङ्गिरस उत्तमास्सुवर्गं लोकमायन् ।
साक्षादेव यजमानस्सुवर्गं लोकमेति । आवेष्टयति । वज्रो वै रथः । वज्रेणैव दिशो
भिजयति । (31) वाजिनागं साम गायति । अन्नं वै वाजः । अन्नमेवावरुन्धे ।
वाचो वर्ष्म देवेभ्योपाक्रामत् । तद्वनस्पतीन्प्राविशत् । सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति ।
या दुन्दुभौ । तस्माद्दुन्दुभिस्सर्वा वाचोऽतिवदति । दुन्दुभीन्त्समाघ्नन्ति । परमा वा
एषा वाक् । (32) या दुन्दुभौ । परमयैव वाचावरां वाचमवरुन्धे । अथो वाच
एव वर्ष्म यजमानोऽवरुन्धे । इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाज
मजायिदित्याह । एष वा एतर्हीन्द्रः । यो यजते । यजमान एव वाजमुज्जयति ।

Date

Page No.

सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदश सप्तदश
दीयन्ते। (33) सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। अर्वासि सप्तिरसि वा
ज्यसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुस्सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देव
ताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथ
मेवास्मै युनक्ति। (34) वाजिनो वाजं धावत काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै
लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं
धावन्ति। प्राञ्चो धावन्ति। प्राङिव हि सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनुमन्त्रयते।
चत्वारि छन्दाꣳसि। छन्दोभिरेवैनान्सुवर्गं लोकं गमयति। (35) प्र वा
एतेस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उदञ्च आवर्तन्ते। अस्मादेव
तेन लोकान्न यन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो
जगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवावरुन्धे। यथा लोकं वा एत
उज्जयन्ति। य आजिं धावन्ति। (36) कृष्णलं कृष्णलं वाजसृद्भ्यः प्रय
च्छति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तं परिक्रीयावरुन्धे। एकधा ब्रह्मण
उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता
बृहस्पतिरुदजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवार
श्चरुर्भवति। (37) एतद्वै देवानां परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मा
अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमवरुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजा
पतिः। प्रजापतेराप्त्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति

Date Page No.

मेध्यत्वाय। बार्हस्पत्यो वा एष देवतया। (38) यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्प
त्य एष चरुः। अश्वान्त्सरिष्यतस्ससुषश्चावघ्रापयति। यमेव ते वाजं
लोकमुज्जयन्ति। तमेवावरुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्य
ध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभय उज्ज
यन्ति। तमेवावरुन्धे। (39) 6

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनग्ं समर्धयति। दर्भ
मयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुत्सते।
यो वाजपेयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति।
(40) वाजस्यावरुद्ध्यै। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्निया एवैष यज्ञस्या
न्वारम्भमनवच्छित्त्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजा
पतेराप्त्यै। नूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गौधूमं चषालम्। नवा एते व्रीहयो न यवाः
यद्गोधूमाः। (41) एवमिव हि प्रजापतिस्समृद्ध्यै। अथो अमुमेवास्मै लोक
मन्नवन्तं करोति। वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं
वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिस्समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तत्सेतुं यजमानः
कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति। (42)
द्वादश मासास्संवत्सरः। संवत्सरमेव प्रीणाति। अथो संवत्सरमेवास्मा
उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। दशभिः कल्पैरोहति। नव वै

Date

Page No.

पुरुषे प्राणाः। नाभि दघ्नामी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोक मेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। (43) यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवाग्ं अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमे त्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति। (44) समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। आसपुटैर्घ्नन्ति। अन्नं वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनग्ं सम र्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्येन समर्ध यन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति। (45) पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्ष्णतो घ्नन्ति। शीर्ष्णतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्ध ते। ईश्वरो वा एष पराङ्प्रदघः। यो यूपग्ं रोहति। हिरण्यमध्यव रोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतग्ं सुवर्गो लोकः। (46) अमृत एव सुवर्गे लोके प्रतितिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषश्शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रतितिष्ठति। पुष्ट्यै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिस्संवत्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्ट्यामेव प्रजनने प्रतितिष्ठति। (47) 7

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवावरुन्धे। सप्तग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयीषामवरुद्ध्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्। (48)

Date

Page No.

अवरुद्धेन व्यृध्येत । सर्वस्य समवदाय जुहोति । अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै ।
औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति । ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः । ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै ।
देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह । सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभि
षिञ्चति । अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति । अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै । (49)
पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति । पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते । शीर्षतोऽभिषि
ञ्चति । शीर्षतो ह्यन्नमद्यते । आमुखादन्ववस्रावयति । मुखत एवास्मा अ
न्नाद्यं दधाति । अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह । एष वा अग्नेः सवः ।
तेनैवैनमभिषिञ्चति । इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह । (50) इन्द्रिय
मेवास्मिन्नेतेन दधाति । बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह । ब्रह्म वै देवा
नां बृहस्पतिः । ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति । सोमग्रहांश्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य
उपहरन्ति । अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति । सुराग्रहांश्चाजवदानीयानि च वाज
सृद्भ्यः । इममेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति । अथो उभयीष्वेवाभिषिच्यते । विमा
थं कुर्वते वाजसृतः । (51) इन्द्रियस्यावरुद्ध्यै । अनिरुक्ताभिः प्रातस्सवने
स्तुवते । अनिरुक्तः प्रजापतिः । प्रजापतेराप्त्यै । वाजवतीभिर्माध्यन्दिने ।
अन्नं वै वाजः । अन्नमेवावरुन्धे । शिपिविष्टवतीभिस्तृतीयसवने । यज्ञो
वै विष्णुः । पशवश्शिपिः । यज्ञ एव पशुषु प्रतितिष्ठति । बृहदन्त्यं भवति ।
अन्तमेवैनग्ं श्रियै गमयति । (52) 8

Date

Page No.

नृषदं त्वेत्याह । प्रजा वै नृन् । प्रजानामेवैतेन सूयते । द्रुषदमित्याह । वनस्पतयो वै
द्रु । वनस्पतीनामेवैतेन सूयते । भुवनसदमित्याह । यदा वै वसीयान्भवति । भुवन
मगन्निति वै तमाहुः । भुवनमेवैतेन गच्छति । (53) अप्सुषदं त्वा घृतसद
मित्याह । अपामेवैतेन घृतस्य सूयते । व्योमसदमित्याह । यदा वै वसीया
न्भवति । व्योमागन्निति वै तमाहुः । व्योमैवैतेन गच्छति । पृथिविषदं त्वान्त
रिक्षसदमित्याह । एषामेवैतेन लोकानाꣳ सूयते । तस्माद्वाजपेययाजी न कंचन
प्रत्यवरोहति । अपि वा हि देवतानाꣳ सूयते । (54) नाकसदमित्याह । यदा वै
वसीयान्भवति । नाकमगन्निति वै तमाहुः । नाकमेवैतेन गच्छति । ये ग्रहाः पंच
जनीना इत्याह । पंचजनानामेवैतेन सूयते । अपाꣳ रसमुद्वयसमित्याह ।
अपामेवैतेन रसस्य सूयते । सूर्यरश्मिꣳ समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय । (55)
9

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा । असुरान्पराभाव्य । सोमावास्यां प्रत्यागच्छत् । ते पितरः पू
र्वेद्युरागच्छन् । पितॄन्यज्ञोऽगच्छत् । तं देवाः पुनरयाचन्त । तमेभ्यो न पुनरद
दुः । तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै । अथ वः पुनर्दास्यामः । अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता
इति । (56) तमेभ्यः पुनरददुः । तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते । यत्पितृभ्यः पू
र्वेद्युः करोति । पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते । सोमाय पितृपी
ताय स्वधा नम इत्याह । पितुरेवाधि सोमपीथमवरुन्धे । न हि पिता प्रमीयमाण
आहैष सोमपीथ इति । इन्द्रियं वै सोमपीथः । इन्द्रियमेव सोमपीथमवरुन्धे ।

Date

Page No.

तेनेन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते। (57) तदेतद्ब्राह्मणं पुरा वाजश्रवसा विदा
मक्रन्। तस्मात् द्वे द्वे जाये अभ्याक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते।
अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितृणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र
आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्सम्पद्यन्ते। (58) षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव
प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितॄ
न्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्स
म्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। (59) ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितॄ
न्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति।
सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। परा
ङावर्तते। (60) ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपासते। ऊष्मभागा हि पितरः।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या३ं न प्राश्या३मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्न
मद्यात्। प्रमायुकस्स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविस्स्यात्। (61)
पितृभ्य आवृश्च्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्।
वीरं वा एते पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि

Date Page No.

।पितरः।पितृनेव ।निरवदयते। उत्तर आयुषि लोम।छिन्दीत।।पितृणागं
ह्येतर्हिनेदीयः।(62) नमस्करोति।नमस्कारो हि।पितृणाम्।नमो वः
पितरो रसाय।नमो वः।पितर इषुष्माय।नमो वः।पितरो जीवाय।नमो वः
पितरस्स्वधायै।नमो वः।पितरो मन्यवे।नमो वः।पितरो घोराय। पितरो
नमो वः।य एतस्मिन्लोकेस्थ।(63) युष्मागंस्तेनु। येस्मिन्लोके। मां तेनु।
य एतस्मिन्लोकेस्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा भूयास्त। येस्मिन्लोके। अहं तेषां
वसिष्ठो भूयासमित्याह।वसिष्ठस्समानानां भवति। य एवं विद्वान्पितृभ्यः
करोति। एष वै मनुष्याणां यज्ञः।(64) देवानां वा इतरे यज्ञाः। तेन वा
एतत्पितृलोकेचरति। यत्पितृभ्यःकरोति। स ईश्वरः प्रमेतोः। प्राजापत्य
यर्चा पुनरैति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञेनैव सह पुनरैति। न प्रमायुको भवति। पितृलोके वा एतद्यजमानश्चरति।
यत्पितृभ्यःकरोति। स ईश्वर आर्तिमार्तोः। प्रजापतिस्त्वावैनं तत उन्नेतु
मर्हतीत्याहुः। यत्प्राजापत्ययर्चा पुनरैति। प्रजापतिरेवैनं तत
उन्नयति।नार्तिमार्छति यजमानः।(65) 10

इति प्रथमाष्टके तृतीयःप्रश्नः

Date

Page No.

प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रश्नः।

ओम् - उभये वा एते प्रजापतेरध्यसृज्यन्त। देवाश्चासुराश्च। तान्न व्यजा
नात्। इमेऽन्य इमेऽन्य इति। स देवानꣳशूनकरोत्। तानभ्यषुणोत्। तान्पवि
त्रेणापुनात्। तान्परस्तात्पवित्रस्य व्यगृह्णात्। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां
ग्रहत्वम्। (1) देवता वा एता यजमानस्य गृहे गृह्यन्ते। यद्ग्रहाः। विदुरेनं
देवाः। यस्यैवं विदुष एते ग्रहा गृह्यन्ते। एषा वै सोमस्याहुतिः। यदुपाꣳशुः।
सोमेन देवाꣳस्तर्पयाणीति खलु वै सोमेन यजते। यदुपाꣳशुं जुहोति। सोमेनैव
तद्देवाꣳस्तर्पयति। यद्ग्रहाञ्जुहोति। (2) देवा एव तद्देवान्गच्छन्ति। यच्च
मसाञ्जुहोति। ते नैवानुरूपेण यजमानस्सुवर्गं लोकमेति। किन्वै तद्ग्र
आसीदित्याहुः। यत्पात्राणीति। इयं वा एतद्ग्र आसीत्। मृन्मयानि वा
एतान्यासन्। तै देवा न व्यावृतमगच्छन्। त एतानि दारुमयाणि पात्राण्य
पश्यन्। तान्यकुर्वत। (3) तै वै ते व्यावृतमगच्छन्। यद्दारुमयाणि पात्राणि
भवन्ति। व्यावृतमेव तैर्यजमानो गच्छति। यानि दारुमयाणि पात्राणि भवन्ति।
अमुमेव तै लोकमभिजयति। यानि मृन्मयानि। इममेव तै लोकमभिजयति।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। काश्चतस्रस्स्थालीर्वायव्यास्सोमग्रहणीरिति। देवा वै पृश्नि
मदुह्रन्। (4) तस्या एते स्तना आसन्। इयं वै पृश्निः। तामादित्या आदित्य
स्थाल्या चतुष्पदः पशूनदुह्रन्। यदादित्यस्थाली भवति। चतुष्पद एव
तया पशून्यजमान इमां दुहे। तामिन्द्र उक्थ्यस्थाल्येन्द्रियमदुहत्।
यदुक्थ्यस्थाली भवति। इन्द्रियमेव तया यजमान इमां दुहे। तां विश्वे देवा

Date

Page No.

आग्रयणस्थाल्योर्जमदुह्रन् । यदाग्रयणस्थाली भवति । (5) ऊर्जमेव तया
यजमान इमां दुहे । तां मनुष्या ध्रुवस्थाल्यायुरदुह्रन् । यद्ध्रुवस्थाली भवति ।
आयुरेव तया यजमान इमां दुहे । स्थाल्या गृह्णाति । वायव्येन जुहोति ।
तस्मादन्येन पात्रेण पशून्दुहन्ति । अन्येन प्रतिगृह्णन्ति । अथो व्यावृत
मेव तद्यजमानो गच्छति । (6) ।

युवꣳ सुराममश्विना । नमुचावासुरे सचा । विपिपाना शुभस्पती । इन्द्रं कर्म
स्वावतम् । पुत्रमिव पितरावश्विनो भा । इन्द्रावतं कर्मणा दꣳसनाभिः । यत्सु
रामं व्यपिबश्शचीभिः । सरस्वती त्वा मघवन्नभीष्णात् । अहाव्यग्ने हवि
रास्ये ते । स्रुचीव घृतं चमू इव सोमः । (7) वाजसनिꣳ रयिमस्मे सुवीरम् ।
प्रशस्तं धेहि यशसं बृहन्तम् । यस्मिन्नश्वास ऋषभास उक्षणः । वशा मेषा
अवसृष्टास आहुताः । कीलालपे सोमपृष्ठाय वेधसे । हृदा मतिं जनय चारु
मग्नये । नाना हि वां देवहितꣳ सदो मितम् । मा सꣳसृक्षाथां परमे व्योमन् ।
सुरा त्वमसि शुष्मिणी सोम एषः । मा मा हिꣳसीः स्वां योनिमाविशन् । (8)
यदत्र शिष्टꣳ रसिनस्सुतस्य । यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः । अहं तदस्य म
नसा शिवेन । सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि । द्वे सृती अशृणवं पितृणाम् ।
अहं देवानामुत मर्त्यानाम् । ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति । अन्तरा
पूर्वमपरं च केतुम् । यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः । तं त एतेनावयजे । (9)

Date

Page No.

45

Date Page No.

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः । तं त एतेनावयजे । यस्ते देव वरुण
जगतीछन्दाः पाशः । तं त एतेनावयजे । सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते ।
यो राजा सन्राज्यो वा सोमेन यजते । देवसुवामेतानि हवींषि भवन्ति ।
एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः । त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति । त एनं पुन
स्सुवन्ते राज्याय । देवसू राजा भवति । (10) 2

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी । आयुर्यज्ञपतावधात् । इन्द्राय कृण्वती
भागम् । मित्राय वरुणाय च । इयं वा अग्निहोत्री । इयं वा एतस्य निषीदति ।
यस्याग्निहोत्री निषीदति । तामुत्थापयेत् । उदस्थाद्देव्यदितिरिति ।
इयं वै देव्यदितिः । (11) इमामेवास्मा उत्थापयति । आयुर्यज्ञपतावधादित्याह ।
आयुरेवास्मिन्दधाति । इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह ।
यथायजुरेवैतत् । अवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति । यस्या
ग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति । तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात् । यस्यान्नं नाद्यात् ।
अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति । (12) दुग्ध्वा ददाति । न ह्यदृष्टा दक्षिणा
दीयते । पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति । यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ
स्कन्दति । यदद्य दुग्धं पृथिवीमसक्त । यदोषधीरप्यसरद्यदापः ।
पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु । पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह ।
पय एवात्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते । अप उपसृजति । (13) अद्भिरेवैन

Date

Page No.

द्राप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्तेनानार्तग्ं सग्ंसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्छितः।
आर्छितिः खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानग्ग्ं स्कन्दति। यदभि दुह्यात्।
आर्तेनानार्तं यज्ञस्य सग्ंसृजेत्। तदेव याद्दृक्कीदृक्च होतव्यम्। अथा
न्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति। (14)
यद्धुतस्य स्कन्देत्। यत्ततो हुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्।
यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुन
र्गृह्णाति। तदेव याद्दृक्कीदृक्च होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति। (15) वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्या
ग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वान्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्व
स्यावर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानस्स्यात्। यदपो
ऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्या
द्भस्माऽदाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वग्ंसयन्नुद्द्रवेत्।
यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञग्ं संतनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै। (16) 3

नि वा एतस्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्या
ग्निमनुद्धृतग्ं सूर्योऽभिनिम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबध्य पुरस्ताद्धरेत्।
अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्।
ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वग्ं हरत्यथाग्निहोत्रम्। (17)

Date

Page No.

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः।
सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हृत
मनुम्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेव यज्ञस्य
गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतगं सूर्योऽभिनिम्रोचति।(18) पुनस्समन्य जुहोति।
अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृ
तगं सूर्योऽभिनिम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। निवा एत
स्याहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतगं
सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्।(19) अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्।
यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धा
म्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वगं हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति।
ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः।(20) सर्वाभिरेवैनं देवताभि
रुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतगं सूर्यो
ऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमगं
स्वाहेति प्रत्यङ् निषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्र
मुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हृतमनुम्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति।
(21) यस्ताम्यति। अन्तमेव यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतगं सूर्योऽभ्युदेति।
पुनस्समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं
गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतगं सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते।

Date

Page No.

यस्याहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्।(२२) यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हप
त्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं
क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत।
रुद्रोऽस्य पशून्घातुकस्स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्।
(२३) इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा
जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनग्ं स्वाद्योनेः
प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उपतिष्ठन्ते।
स यदुद्वायति। तदनु पशवो पक्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व।(२४) सहसे द्युम्ना
य। ऊर्जे पत्याय इत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ
त्वोत्सौ समिन्धातामित्याह। ऋक्सामे वै सारस्वतावुत्सौ। ऋक्सामाभ्या
मेवैनग्ं समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्वि
राट्।(२५) ताभ्यामेवैनग्ं समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं
विच्छिनत्ति। यस्यानो वा रथो वान्तराग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्या
दुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदग्ं हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततान। तत्र रयिष्ठा
मनु संभरैतम्। सं नस्सृज सुमत्या वाजवत्येति।(२६) पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञ
मनु संतनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निस्सर्वा देवताः। देवताभिरेव
यज्ञग्ं संतनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथि
कृतग्ं स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं पन्थामपिनयति।

Date

Page No.

अनड्वान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्ध्यै।(२७) 4

यस्य प्रातस्सवने सोमोतिरिच्यते। माध्यन्दिनꣳ सवनं कामयमानोभ्य
तिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्धय
धीतम्। सन्धीव खलु वा एतत्। यत्सवनस्यातिरिच्यते। यद्धयद्वती
षु कुर्वन्ति। सन्धेश्शान्त्यै। गायत्रꣳ साम भवति। पञ्चदशस्स्तोमः।
तेनैव प्रातस्सवनान्नयन्ति।(२८) मरुत्वतीषु कुर्वन्ति। तेनैव माध्यन्दिना
त्सवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होतानुशꣳसति। मध्यत एव
यज्ञꣳ समादधाति। यस्य माध्यन्दिने सवने सोमोतिरिच्यते। आदित्यं
तृतीयसवनं कामयमानोभ्यतिरिच्यते। गौरिवीतꣳ साम भवति। अति
रिक्तं वै गौरिवीतम्। अतिरिक्तं यत्सवनस्यातिरिच्यते।(२९)
अतिरिक्तस्य शान्त्यै। बण्महाꣳ असि सूर्येति कुर्वन्ति। यस्यैवादित्य
स्य सवनस्य कामेनातिरिच्यते। तेनैवैनं कामेन समर्धयन्ति। गौरिवीतꣳ
साम भवति। तेनैव माध्यन्दिनात्सवनान्नयन्ति। सप्तदशस्स्तोमः। तेनैव
तृतीयसवनान्नयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होतानुशꣳसति।(३०)
मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति। यस्य तृतीयसवने सोमोतिरिच्येत। उक्थ्यं
कुर्वीत। यस्योक्थ्येतिरिच्येत। अतिरात्रं कुर्वीत। यस्यातिरात्रेतिरिच्यते।
तत्वै दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशव आसादयन्ति। बृहत्साम भवति।

Date Page No.

बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दाधार।
शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनगं सम
र्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होतानुशगं सति। मध्यत एव यज्ञगं
समादधाति। (31) 5

एकैको वै जनताया मिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि सगं सुनुतः। यौ द्वौ सगं सु
नुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा
एते सगं सुन्वतो निर्दप्सति। पूर्वेणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै
श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै। (32) मरुत्वतीः प्रति
पदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित आयतने
यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। आभ्या
मेवैनमन्तरेति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च।
(33) सर्वस्मादित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोक
स्याभिवृत्त्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति।
विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयागंसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवता वृंक्त इति।
यद्यग्निष्टोमस्सोमः परस्तात्स्यात्। (34) उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थ्यः स्या
त्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवता वृंक्ते। यो वै छन्दोभिरभि
भवति। स सगं सुन्वतोऽभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह।

Date

Page No.

छन्दाग्ंसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाग्ंस्यभि भवति। इष्ट
र्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः। (35) इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽर्ष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ
मृत्योर्मा पातमित्याह। प्राणापानयोरेवाश्रयते। प्राणापानौ मा मा हासि
ष्टमित्याह। नैनं पुरायुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति।
येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदववर्जेयुः। क्रूरकृतमिवैषां लोकस्स्यात्।
आहर दहेति ब्रूयात्। (36) तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञिया ऋग्भि
स्स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददाति। व्यृद्धं तदित्याहुः।
यत्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती मार्जालीयं परीयात्।
यामीरनु ब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददाति
(37) अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्नुवते। त्रिः परियन्ति।
त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति।
षट् सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयूग्ंषि
पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाग्ं सोमस्स्यात्। आयु
रेवात्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति। (38) 6

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमपक्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति।
त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मि
न्पशून्वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमपक्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति।

Date

Page No.

येषां दीक्षितानामग्निरुद्वायति। (39) यदाहवनीय उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्।
विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीय उद्वायेत्। आग्नीध्राद्
उद्धरेत्। यदाग्नीध्र उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्।
अत एव पुनर्मन्थेत्। (40) अतोवाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीन
मुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्मादारोरुद्वायेत्। तस्यारणी कुर्यात्।
क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रिययैवैनं
तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति। (41) गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः।
स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोम उपदस्येत्।
सुवर्णग्ं हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्।
सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया
तनूरुदक्रामत्। (42) तत्सुवर्णग्ं हिरण्यमभवत्। यत्सुवर्णग्ं हिरण्यं
कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयन्ति। यस्याक्रीतग्ं सोममपहरेयुः। क्रीणी
यादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदाराग्ंश्च फा
ल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यग्ं सोममाहरत्। तस्य योऽग्ंशुः परा
पतत्। (43) त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः परापतत्।
तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवस्सोमो राजा।
यदादाराग्ंश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति।
शृतेन प्रातस्सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यन्दिने। (44) नीतमिश्रेण

Date

Page No.

तृतीय सवने। अग्निष्टोमस्सोमस्स्याद्रथन्तरसामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनस्सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यस्सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यस्सत्तायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेन यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमस्स्यात्। सर्वाभ्य एव देवताभ्यस्सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानं निष्क्रीणीते। (45) 7

पवमानस्सुवर्जनः। पवित्रेण विचर्षणिः। यः पोता स पुनातु मा। पुनन्तु मा देवजनाः। पुनन्तु मनवो धिया। पुनन्तु विश्व आयवः। जातवेदः पवित्रवत्। पवित्रेण पुनाहि मा। शुक्रेण देव दीद्यत्। अग्ने क्रत्वा क्रतूꣳरनु। (46) यत्ते पवित्रमर्चिषि। अग्ने विततमन्तरा। ब्रह्म तेन पुनीमहे। उभाभ्यां देवसवितः। पवित्रेण सवेन च। इदं ब्रह्म पुनीमहे। वैश्वदेवी पुनती देव्यागात्। यस्यै बह्वीस्तनुवो वीतपृष्ठाः। तया मदन्तस्सधमाद्येषु। वयꣳस्याम पतयो रयीणाम्। (47) वैश्वानरो रश्मिभिर्मा पुनातु। वातः प्राणेनेषिरो मयोभूः। द्यावापृथिवी पयसा पयोभिः। ऋतावरी यज्ञिये मा पुनीताम्। बृहद्भिस्सवितस्तृभिः। वर्षिष्ठैर्देव मन्मभिः। अग्ने दक्षैः पुनाहि मा। येन देवा अपुनत। येनापो दिव्यं कशः। तेन दिव्येन ब्रह्मणा। (48) इदं ब्रह्म पुनीमहे। यः पावमानीरध्येति। ऋषिभिस्संभृतꣳरसम्।

Date | | | | | | Page No. | |

Date Page No.

सर्वगं॑ स पू॒तम॑श्नाति । स्व॒दि॒तं मा॑त॒रिश्व॑ना । पा॒व॒मा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑ ।
ऋषि॑भि॒स्संभृ॑तग्ं॒ रस॑म् । तस्मै॒ सर॑स्वती दुहे । क्षी॒रग्ं स॒र्पिर्मधू॒
द॒कम् । पा॒व॒मा॒नीस्स्व॒स्त्यय॑नीः (49) सु॒दुघा॒ हि पय॑स्वतीः । ऋषि॑
भि॒स्संभृ॑तो॒ रसः॑ । ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ग्ं हि॒तम् । पा॒व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः ।
इ॒मं लो॒कमथो॑ अ॒मुम् । कामा॒न्त्सम॑र्धयन्तु नः । दे॒वीर्दे॒वैस्स॒माभृ॑ताः ।
पा॒व॒मा॒नीस्स्व॒स्त्यय॑नीः । सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुतः॑ । ऋषि॑भि॒स्संभृ॑तो
रसः॑ । (50) ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृत॑ग्ं हि॒तम् । येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण । आ॒त्मानं॑
पु॒न॒ते सदा॑ । तेन॑ स॒हस्र॑धारेण । पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा । प्रा॒जा॒प॒त्यं
प॒वित्र॑म् । श॒तोद्या॑मग्ं हि॒र॒ण्मय॑म् । तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑ व॒यम् । पू॒तं ब्रह्म॑
पुनीमहे । इन्द्र॑स्सुनी॒ती स॒ह मा॑ पुनातु । सोम॑स्स्व॒स्त्या वरु॑णस्स
मी॒च्या । य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑ पुनातु मा । जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु ।
(51) 8

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॒स्तप्य॑माना॒ अजु॑ह्वतीः । दे॒वा अ॑पश्यञ्चम॒सं
घृ॒तस्य॑ पू॒र्णग्ं स्व॒धाम् । तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः । तेना॒र्धमा॒स ऊर्ज॒
म॒वारु॑न्धत । तस्मा॑दर्धमा॒से दे॒वा इ॑ज्यन्ते । पि॒तरो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑
पू॒र्णग्ं स्व॒धाम् । तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः । तेन॒ मास्यूर्ज॒मवा॑
रु॒न्धत । तस्मा॒न्मासि॑ पि॒तृभ्यः॑ क्रियते । म॒नु॒ष्या॑ अपश्यञ्चम॒सं
घृ॒तस्य॑ पू॒र्णग्ं स्व॒धाम् । (52) तमु॒पोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः ।

Date

Page No.

तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत । तस्मात्त्रिरह्नो मनुष्येभ्य उपह्रियते ।
प्रातश्च सायं च । पशवो पश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधाम् ।
तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः । तेन त्रयीमूर्जमवारुन्धत । तस्मात्त्रिरह्नः
पशवः प्रेरते । प्रातस्संगवे सायम् । असुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य
पूर्णꣳ स्वधाम् । (53) तमुपोदतिष्ठन्तमजुहवुः । तेन संवत्सर ऊर्ज
मवारुन्धत । ते देवा अमन्यन्त । अमी वा इदमभूवन् । यद्वयꣳस्म इति ।
त एतानि चातुर्मास्यान्यपश्यन् । तानि निरवपन् । तैरेवैषां तामूर्जमवृञ्ज
त । ततो देवा अभवन् । परासुराः । (54) यद्यजते । यामेव देवा ऊर्ज
मवारुन्धत । तां तेनावरुन्धे । यत्पितृभ्यः करोति । यामेव पितर ऊर्ज
मवारुन्धत । तां तेनावरुन्धे । यदावसथेन्नꣳ हरन्ति । यामेव मनुष्या
ऊर्जमवारुन्धत । तां तेनावरुन्धे । यद्दक्षिणां ददाति । (55) यामेव पशव
ऊर्जमवारुन्धत । तां तेनावरुन्धे । यच्चातुर्मास्यैर्यजते । यामेवासुरा ऊर्ज
मवारुन्धत । तां तेनावरुन्धे । भवत्यात्मना । परास्य भ्रातृव्यो भवति ।
विराजो वा एषा विक्रान्तिः । यच्चातुर्मास्यानि । वैश्वदेवेनास्मिन्लोके
प्रत्यतिष्ठत् । वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे । साकमेधैरमुष्मिंल्लोके ।
एष ह त्वा वै तत्सर्वं भवति । य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यै
र्यजते । (56) 9

Date

Page No.

अग्निर्वाव संवत्सरः। आदित्यः परिवत्सरः। चन्द्रमा इदावत्सरः।
वायुरनुवत्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तत्संवत्सरमाप्नोति।
तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासी
त। यद्वरुणप्रघासैर्यजते। आदित्यमेव तत्परिवत्सरमाप्नोति। (57)
तस्माद्वरुणप्रघासैर्यजमानः। परिवत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशा
सीत। यत्साकमेधैर्यजते। चन्द्रमसमेव तदिदावत्सरमाप्नोति। तस्मा
त्साकमेधैर्यजमानः। इदावत्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत।
यत्पितृयज्ञेन यजते। देवानेव तदन्ववस्यति। अथ वा अस्य वायुश्चानुवत्सर
श्चाप्रीतावुच्छिष्येते। यच्छुनासीरीयेण यजते। (58) वायुमेव तदनुव
त्सरमाप्नोति। तस्माच्छुनासीरीयेण यजमानः। अनुवत्सरीणाꣳ
स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। संवत्सरं वा एष ईप्सतीत्याहुः। यश्चा
तुर्मास्यैर्यजत इति। एष ह त्वै संवत्सरमाप्नोति। य एवं विद्वाꣳ
श्चातुर्मास्यैर्यजते। विश्वे देवास्समयजन्त। तेऽग्निमेवायजन्त। त एतं
लोकमजयन्। (59) यस्मिन्नग्निः। यद्वैश्वदेवेन यजते। एतमेव लोकं
जयति। यस्मिन्नग्निः। अग्नेरेव सायुज्यमुपैति। यदा वैश्वदेवेन यजते।
अथ संवत्सरस्य गृहपतिमाप्नोति। यदा संवत्सरस्य गृहपतिमा
प्नोति। अथ सहस्रयाजिनमाप्नोति। यदा सहस्रयाजिनमाप्नोति।
(60) अथ गृहमेधिनमाप्नोति। यदा गृहमेधिनमाप्नोति। अथाग्निर्भवति

Date | Page No.

यदाग्निर्भवति। अथ गौर्भवति। एषा वै वैश्वदेवस्य मात्रा। एतद्वा एतेषा
मवमम्। अतोतो वा उत्तराणि श्रेयाꣳसि भवन्ति। यद्विश्वे देवास्समयजन्त।
तद्वैश्वदेवस्य वैश्वदेवत्वम्। (61) अथादित्यो वरुणꣳ राजानं वरुण
प्रघासैरयजत। स एतं लोकमजयत। यस्मिन्नादित्यः। यद्वरुणप्रघा
सैर्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिन्नादित्यः। आदित्यस्यैव सायुज्य
मुपैति। यदादित्यो वरुणꣳ राजानं वरुणप्रघासैरयजत। तद्वरुणप्रघासा
नां वरुणप्रघासत्वम्। अथ सोमो राजा छन्दाꣳसि साकमेधैरयजत।
(62) स एतं लोकमजयत। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। यत्साकमेधै
र्यजते। एतमेव लोकं जयति। यस्मिꣳश्चन्द्रमा विभाति। चन्द्रमस
एव सायुज्यमुपैति। सोमो वै चन्द्रमाः। एष ह त्वै साक्षात्सोमं भक्ष
यति। य एवं विद्वान्त्साकमेधैर्यजते। यत्सोमश्च राजा छन्दाꣳसि
च समैधन्त। (63) तत्साकमेधानाꣳ साकमेधत्वम्। अथर्तवः
पितरः प्रजापतिं पितरं पितृयज्ञेनायजन्त। त एतं लोकमजयन्।

Date

Page No.

यस्मिन्नृतवः । यत्पितृयज्ञेन यजते । एतमेव लोकं जयति । यस्मिन्नृ
तवः । ऋतूनामेव सायुज्यमुपैति । यदृतवः पितरः प्रजापतिं
पितरं पितृयज्ञेनायजन्त । तत्पितृयज्ञस्य पितृयज्ञत्वम् । (64)
अथौषधय इमं देवं त्र्यम्बकैरयजन्त प्रथेमहीति । ततो वै ता अप्र
थन्त । य एवं विद्वाग्ं स्त्र्यम्बकैर्यजते । प्रथते प्रजया पशुभिः ।
अथ वायुः परमेष्ठिनग्ं शुनासीरीयेणायजत । स एतं लोकमज
यत् । यस्मिन्वायुः । यच्छुनासीरीयेण यजते । एतमेव लोकं जयति ।
यस्मिन्वायुः । (65) वायोरेव सायुज्यमुपैति । ब्रह्मवादिनो वदन्ति ।
प्र चातुर्मास्ययाजी मीयता३ न प्रमीयता३ इति । जीवन्वा एष
ऋतूनप्येति । यदि वसन्ता प्रमीयते । वसन्तो भवति । यदि ग्रीष्मे
ग्रीष्मः । यदि वर्षासु वर्षाः । यदि शरदि शरत् । यदि हेमन्
हेमन्तः । ऋतुर्भूत्वा संवत्सरमप्येति । संवत्सरः प्रजापतिः ।
प्रजापतिर्वावैषः । (66) 10

इति प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रश्नः

Date

Page No.

59

प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रश्नः

ओम्। अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी।
आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका विततानि। परस्ताद्वय
न्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै
पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्। (1) बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः
परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्ता
दभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितृणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रंशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्।
भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्। (2) देवस्य सवि
तुर्हस्तः। प्रसवः परस्तात्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्ता
त्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या। व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्।
इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्या
नूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्। (3) इन्द्रस्य रोहि
णी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निरृत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभ
ञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः
परस्तात्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्पर
स्तादभिजितमवस्तात्। विष्णोः श्रोणा। पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था
अवस्तात्। (4) वसूनां श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्।
इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यै

Date

Page No.

कपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवमवस्तात्। अहेर्बुध्नि
यस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोवस्तात्। पूष्णो रेवती।
गावः परस्ताद्वत्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्ता
त्सेनावस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवह
न्तोवस्तात्। पूर्णपश्चाद्यत्ते देवा अदधुः। (5)।

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्बट्कुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं
नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत
यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एवꣳ ह वै यज्ञेषुं च शतद्युम्नं च
मात्स्यो निरवसाययांचकार। (6) यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभ
योरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्।
ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठानूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं
वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। (7) अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। यां
कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ट्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति।
नैव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रम्। उपरिष्टादषाढानाम्।
अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्।
(8) यदभ्यजयन्। तदभिजितोऽभिजित्त्वम्। यं कामयेतानपजय्यं जयेदिति।
तमेतस्मिन्नक्षत्रे यातयेत्। अनपजय्यमेव जयति। पापपराजितमिव तु।

Date

Page No.

Date Page No.

प्रजापतिः पशून सृजत । ते नक्षत्रं नक्षत्रमुपातिष्ठन्त । ते समावन्त एवाभ
वन् । ते रेवतीमुपातिष्ठन्त । (9) ते रेवत्यां प्राभवन् । तस्माद्रेवत्यां
पशूनां कुर्वीत । यत्किंचार्वाचीनगं सोमात् । प्रैव भवन्ति । सलिलं वा
इदमन्तरासीत् । यदतरन् । तत्तारकाणां तारकत्वम् । यो वा इह यजते । अ
मुगं स लोकं नक्षते । तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम् । (10) देवगृहा वै नक्षत्राणि ।
य एवं वेद । गृह्येव भवति । यानि वा इमानि पृथिव्याः । चित्राणि । तानि
नक्षत्राणि । तस्मादश्लीलनामग्गं । चित्रे । नावस्येन्न यजेत । यथा
पापाहे कुरुते । तादृगेव तत् । देवनक्षत्राणि वा अन्यानि । (11)
यमनक्षत्राण्यन्यानि । कृत्तिकाः प्रथमम् । विशाखे उत्तमम् । तानि देवनक्ष
त्राणि । अनूराधाः प्रथमम् । अपभरणीरुत्तमम् । तानि यमनक्षत्राणि ।
यानि देवनक्षत्राणि । तानि दक्षिणेन परियन्ति । यानि यमनक्षत्राणि । (12)
तान्युत्तरेण । अन्वेषामरात्स्मेति । तदनूराधाः । ज्येष्ठमेषामवधिष्मेति ।
तज्ज्येष्ठघ्नी । मूलमेषामवृक्षामेति । तन्मूलबर्हणी । यन्नासहन्त । तदषाढाः । यदश्लोणयत् । (13) तच्छ्रोणा । यदशृणोत् । तच्छ्रविष्ठाः ।
यच्छतमभिषज्यन् । तच्छतभिषक् । प्रोष्ठपदेषूदयच्छन्त । रेवत्या
मरवन्त । अश्वयुजोरयुञ्जत । अपभरणीष्वपावहन् । तानि वा एता
नि यमनक्षत्राणि । यान्येव देवनक्षत्राणि । तेषु कुर्वीत यत्कारी स्यात् ।
पुण्याह एव कुरुते । (14) 2

Date | Page No.

देवस्य सवितुः प्रातः प्रसवः प्राणः। वरुणस्य सायमासवोऽपानः।
यत्प्रतीचीनं प्रातस्तनात्। प्राचीनꣳ संगवात्। ततो देवा अग्निष्टोमं
निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। मित्रस्य संगवः। तत्पुण्यं तेजस्व्य
हः। तस्मात्तर्हि पशवस्समायन्ति। यत्प्रतीचीनꣳ संगवात्। (15) प्राचीनं
मध्यंदिनात्। ततो देवा उक्थ्यं निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः।
बृहस्पतेर्मध्यन्दिनः। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि तेक्ष्णिष्ठं तपति।
यत्प्रतीचीनं मध्यान्दिनात्। प्राचीनमपराह्णात्। ततो देवाष्षोडशिनं
निरमिमत। तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गः। (16) भगस्यापराह्णः। तत्पुण्यंते
जस्व्यहः। तस्मादपराह्णे कुमार्यो भगमिच्छमानाश्चरन्ति। यत्प्रतीचीन
मपराह्णात्। प्राचीनꣳ सायात्। ततो देवा अतिरात्रं निरमिमत। तत्तदा
त्तवीर्यं निर्मार्गः। वरुणस्य सायम्। तत्पुण्यं तेजस्व्यहः। तस्मात्तर्हि
नानृतं वदेत्। (17) ब्राह्मणो वा अष्टाविꣳशो नक्षत्राणाम्। समानस्या
ह्नः पंच पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव। यच्च
परस्तान्नक्षत्राणां यच्चावस्तात्। तान्येकादश। ब्राह्मणो द्वादशः।
य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति।
समानस्याह्नः पंच पुण्यानि नक्षत्राणि। चत्वार्यश्लीलानि। तानि नव।
आग्नेयी रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः।
य एवं विद्वान्त्संवत्सरं व्रतं चरति। संवत्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति।
(18) 3

Date

Page No.

ब्रह्मवादिनो वदन्ति । कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति । त्रयोदशेति ब्रूयात् ।
स यद्ब्रूयात् । कस्तानि निरमिमीतेति । प्रजापतिरिति ब्रूयात् । स यद्
ब्रूयात् । कुतस्तानि निरमिमीतेति । आत्मन इति । प्राणापानाभ्यामेवोपांशुम्
इवन्तर्यामौ निरमिमीत । (१९) व्यानादुपांशुसवनम् । वाच ऐन्द्रवायवम् ।
दक्षक्रतुभ्यां मैत्रावरुणम् । श्रोत्रादाश्विनम् । चक्षुष शुक्रामन्थिनौ ।
आत्मन आग्रयणम् । अङ्गेभ्य उक्थ्यम् । आयुषो ध्रुवम् । प्रतिष्ठाया
ऋतुपात्रे । यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत । स निर्मितो नाध्रियत
समव्लीयत । स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत् । तान्निरवपत् ।
तैर्वै स यज्ञमप्यवपत् । यदपिवापा भवन्ति । यज्ञस्य धृत्यै
असंव्लयाय । (२०) ५

ऋतमेव परमेष्ठि । ऋतं नात्येति किंचन । ऋते समुद्र आहितः ।
ऋते भूमिरियꣳ श्रिता । अग्निस्तिग्मेन शोचिषा । तप आक्रान्तमुष्णि
हा । शिरस्तपस्याहितम् । वैश्वानरस्य तेजसा । ऋतेनास्य निवर्तये ।
सत्येन परिवर्तये । (२१) तपसास्यानुवर्तये । शिवेनास्योपवर्तये । शग्मेना
स्याभिवर्तये । तदृतं तत्सत्यम् । तद्व्रतं तच्छकेयम् । तेन शकेयं तेन
राध्यासम् । यद्धर्मः पर्यवर्तयत् । अन्तान्पृथिव्या दिवः । अग्निरीशान
ओजसा । वरुणो धीतिभिस्सह । (२२) इन्द्रो मरुद्भिस्सखिभिस्सह ।

Date Page No.

शिवेनास्योपवर्तये ।

अग्निस्तिग्मेन शोचिषा । तप आक्रान्तमुष्णिहा । शिरस्तपस्याहि
तम् । वैश्वानरस्य तेजसा । ऋतेनास्य निवर्तये । सत्येन परिवर्तये ।
तपसास्यानुवर्तये । शग्मेनास्याभिवर्तये । (23) तदृतं तत्सत्यम् ।
तद्व्रतं तच्छकेयम् । तेन शकेयं तेन राध्यासम् । यो अस्याः पृथिव्या
स्त्वचि । निवर्तयत्योषधीः । अग्निरीशान ओजसा । वरुणो धीतिभि
स्सह । इन्द्रो मरुद्भिस्सखिभिस्सह । अग्निस्तिग्मेन शोचिषा । तप
आक्रान्तमुष्णिहा । (24) शिरस्तपस्याहितम् । वैश्वानरस्य तेजसा ।
ऋतेनास्य निवर्तये । सत्येन परिवर्तये । तपसास्यानुवर्तये । शिवेना
स्योपवर्तये । शग्मेनास्याभिवर्तये । तदृतं तत्सत्यम् । तद्व्रतं तच्छ
केयम् । तेन शकेयं तेन राध्यासम् । (25) एकं मासमुदसृजत् ।
परमेष्ठी प्रजाभ्यः । तेनाभ्यो मह आवहत् । अमृतं मर्त्येभ्यः ।
प्रजामनु प्रजायसे । तदु ते मर्त्यामृतम् । येन मासा अर्धमासाः । ऋत
वः परिवत्सराः । येन ते ते प्रजापते । ईजानस्य न्यवर्तयन् । (26)
तेनाहमस्य ब्रह्मणा । निवर्तयामि जीवसे । अग्निस्तिग्मेन शोचिषा ।
तप आक्रान्तमुष्णिहा । शिरस्तपस्याहितम् । वैश्वानरस्य तेजसा । ऋतेना
स्य निवर्तये । सत्येन परिवर्तये । तपसास्यानुवर्तये । शिवेनास्योपव
र्तये । शग्मेनास्याभिवर्तये । तदृतं तत्सत्यम् । तद्व्रतं तच्छकेयम् ।
तेन शकेयं तेन राध्यासम् । (27) 5

Date

Page No.

देवा वै यद्यज्ञेऽकुर्वत । तदसुरा अकुर्वत । तेऽसुरा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्यो नाप
श्यन् । ते केशानग्रेऽवपन्त । अथ श्मश्रूणि । अथोपपक्षौ । ततस्तेऽवाञ्च
आयन् । पराभवन् । यस्यैवं वपन्ति । अवाङेति । (२८) अथो परैव
भवति । अथ देवा ऊर्ध्वं पृष्ठेभ्योपश्यन् । त उपपक्षावग्रेऽवपन्त ।
अथ श्मश्रूणि । अथ केशान् । ततस्तेऽभवन् । सुवर्गं लोकमायन् ।
यस्यैवं वपन्ति । भवत्यात्मना । अथो सुवर्गं लोकमेति । (२९) अथैत
न्मनुर्वप्त्रे मिथुनमपश्यत् । स श्मश्रूण्यग्रेऽवपत । अथोपपक्षौ ।
अथ केशान् । ततो वै स प्राजायत प्रजया पशुभिः । यस्यैवं वपन्ति ।
प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते । देवासुरास्संयत्ता आसन् । ते संव
त्सरेऽव्यायच्छन्त । तान्देवाश्चातुर्मास्यैरेवाभि प्रायुञ्जत । (३०)
वैश्वदेवेन चतुरो मासोऽवृञ्जतेन्द्रराजानः । तान्छीर्षे निचावर्तयन्त
परिच । वरुणप्रघासैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत वरुणराजानः । तान्छीर्षे
निचावर्तयन्त परिच । साकमेधैश्चतुरो मासोऽवृञ्जत सोमराजानः ।
तान्छीर्षे निचावर्तयन्त परिच । यास्संवत्सर उपजीवासीत् । तामेषाम
वृञ्जत । ततो देवा अभवन् । परासुराः । (३१) य एवं विद्वांश्चातुर्मास्यै
र्यजते । भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्त्वा । शीर्षन्निचवर्तयते परिच । यैषा
संवत्सर उपजीवा । वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य । क्षुधास्य भ्रातृव्यः पराभवति ।
लोहितायसेन निवर्तयते । यद्वा इमामग्निर् ऋतावागते निवर्तयति । तद्दे

Date Page No.

वैनागं रूपं कृत्वा निवर्तयति । सा ततः श्वःश्वो भूयसी भवन्त्येति । (32)
प्रजायते । य एवं विद्वांल्लोहितायसेन निवर्तयते । एतद्देवरूपं कृत्वा निव
र्तयते । स ततः श्वःश्वो भूयान्भवन्नेति । प्रैव जायते । त्रेण्या शलल्या
निवर्तयेत । त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि । त्रीणि छन्दाँसि । त्रीणि सव
नानि । त्रय इमे लोकाः । (33) ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रतितिष्ठ
ति । यच्चानुमासिय याज्यात्मनो नावद्येत् । देवेभ्य आवृश्च्येत । चतृषु
चतृषु मासेषु निवर्तयेत । परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनो वद्यत्यनाव्र
स्काय । देवानां वा एष आनीतः । यश्चानुमासिय याजी । य एवं विद्वान्नि
च वर्तयते परि च । देवता एवाप्येति । नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभिमन्यते । (34)
6

आयुषः प्राणगं संतनु । प्राणादपानगं संतनु । अपानाद्व्यानगं संतनु ।
व्यानाच्चक्षुस्संतनु । चक्षुषश्श्रोत्रगं संतनु । श्रोत्रान्मनस्संतनु । मनसो
वाचगं संतनु । वाच आत्मानगं संतनु । आत्मनः पृथिवीगं संतनु । पृथिव्या
अन्तरिक्षगं संतनु । अन्तरिक्षाद्दिवगं संतनु । दिवस्सुवस्संतनु । (35) 7

Date

Page No.

इन्द्रो दधीचो अस्थभिः। वृत्राण्यप्रतिष्कुतः। जघान नवतीर्नव।
इच्छन्नश्वस्य यच्छिरः। पर्वतेष्वपश्रितम्। तद्विदच्छर्यणावति।
अत्राह गोरमन्वत। नाम त्वष्टुरपीच्यम्। इत्था चन्द्रमसो गृहे।
इन्द्रमिद्गाथिनो बृहत्। (36) इन्द्रमर्केभिरर्किणः। इन्द्रं वाणीरनूषत।
इन्द्र इद्धर्योस्सचा। संमिश्ल आ वचो युजा। इन्द्रो वज्री हिरण्ययः।
इन्द्रो दीर्घाय चक्षसे। आ सूर्यꣳ रोहयद्दिवि। वि गोभिरद्रिमैरयत्।
इन्द्र वाजेषु नो अव। सहस्रप्रधनेषु च। (37) उग्र उग्राभिरूतिभिः।
तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रस्स
दामने कृतः। ओजिष्ठस्स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सौम्यः। गिरा वज्रो
न संभृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः। (38) ४

देवासुरास्संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमपन्यधत्त।
नेदेनमसुरा बलीयाꣳसो हनन्निति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनꣳ
स्वं पुत्रमपन्यधत्त। नेदेनं देवा अहनन्निति। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्यो
चुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्।
(39) तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्व
विन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते
परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मादाग्नावैष्णवमेकादशकपालं

Date

Page No.

दीक्षणीयं निरवपन्। तदप द्रुत्यातन्वत। तान्पत्नी संयाजान्त उपानयन्।
(40) ते तदन्त मेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीय मभिसमारोहन्। तद
प द्रुत्यातन्वत। तंशंयवन्त उपानयन्। ते तदन्त मेव कृत्वोद द्रवन्।
त आतिथ्य मभि समारोहन्। तदप द्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्।
ते तदन्त मेव कृत्वोद द्रवन्। तस्मा देता एतदन्ता इष्टय स्संतिष्ठन्ते।
(41) एवगं हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते।
ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्मानुविन्द
न्ति। उपागंशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेत्स्यन्तीति।
त उपागंशूपसद मतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। (42) स्रुवेणा
घार माघार्य। तिस्रः पराचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहवांचक्रुः।
उग्रंवचो अपावधीं त्वेषंवचो अपावधीगं स्वाहेति। अशनया पिपासे हवा
उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यंच त्वेषं वचः। एतगं हवाव तच्चतुर्धा विहितं
पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो एवैत द्देवं विद्यजमानः। तिस्र एव
सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघार माघार्य। (43) तिस्रः पराचीराहुती र्हुत्वा।
स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रंवचो अपावधीं त्वेषंवचो अपावधीगं
स्वाहेति। अशनया पिपासे हवा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यंच त्वेषं
वचः। एत मेव तच्चतुर्धा विहितं पाप्मानं यजमानोपहते। तेभिनीयैवाहः
पशु मालभन्त। अहन्नेव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्यु मपजघ्निरे।

Date Page No.

तेनाभिनीयेव रात्रेः प्राचरन् । रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं
मृत्युमपजघ्निरे । (44) तस्मादभिनीयैवाहः पशुमालभेत । अह्न एव तद्य
जमानोवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपनुदते । तेनाभिनीयेव रात्रेः प्रचरेत् ।
रात्रिया एव तद्यजमानोवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानपनुदते । स एष
उपवसथीयेहन्निदैवत्यः पशुरालभ्यते । द्वयं वा अस्मिंल्लोके यज
मानः । अस्थि च माग्ंसं च । अस्थि चैव तेन माग्ंसं च यजमानस्स
ग्ंस्कुरुते । ता वा एताः पंच देवताः । अग्नीषोमा वाग्निर्मित्रा
वरुणौ । (45) पंच पंची वै यजमानः । त्वङ्माग्ंसमग्ंस्नावास्थि
मज्जा । एतमेव तत्पँचधा विहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति ।
भेषजतायै निर्वरुणत्वाय । तग्ं सप्तभिश्छन्दोभिः प्रातरह्वयन् ।
तस्मात्सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाग्ंसि प्रातरनुवाकेनूच्यन्ते । तमेत
योपसमेत्योपासीदन् । उपास्मै गायता नर इति । तस्मादेतया
बहिष्पवमान उपसद्यः । (46) 9

Date

Page No.

स समुद्र उत्तरतः प्राज्वलद्भूम्यन्तेन। एष वाव स समुद्रः यच्चात्वालः।
एष उ एव स भूम्यन्तः यद्वेद्यन्तः। तदेतत् त्रिशलं त्रिपुरुषम्। तस्मात्तं
त्रिवितस्तं खनन्ति। स सुवर्णरजताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्।
तं यदृश्या अध्यजनयन्। तस्मादादित्यः। (47) अथ यत्सुवर्णरज
ताभ्यां कुशीभ्यां परिगृहीत आसीत्। सास्य कौशिकता। तं त्रिवृताभि
प्रास्तुवत। तं त्रिवृताददत। तं त्रिवृताहरन्। यावती त्रिवृतो मात्रा।
तं पंचदशेनाभिप्रास्तुवत। तं पंचदशेनाददत। तं पंचदशेनाहरन्।
यावती पंचदशस्य मात्रा। (48) तगं सप्तदशेनाभिप्रास्तुवत। तगं
सप्तदशेनाददत। तगं सप्तदशेनाहरन्। यावती सप्तदशस्य मात्रा।
तस्य सप्तदशेन ह्रियमाणस्य तेजो हरोऽपतत्। तमेकविंगंशेनाभि
प्रास्तुवत। तमेकविंगंशेनाददत। तमेकविंगंशेनाहरन्। यावत्येकविंगं
शस्य मात्रा। ते यत्त्रिवृता स्तुवते। (49) त्रिवृतैव तद्यजमानमाददते। तं
त्रिवृतैव हरन्ति। यावती त्रिवृतो मात्रा। अग्निर्वै त्रिवृत्। यावद्वा अग्ने
र्दहतो धूम उदेत्यानु०एति। तावती त्रिवृतो मात्रा। अग्नेरेवैनं तत्
मात्रागं सायुज्यगं सलोकतां गमयन्ति। अथ यत्पंचदशेन स्तुवते। पंच
दशेनैव तद्यजमानमाददते। (50) तं पंचदशेनैव हरन्ति। यावती

Date

Page No.

पंचदशस्य मात्रा। चन्द्रमा वै पंचदशः। एष हि पंचदश्यामपक्षीयते।
पंचदश्यापूर्यते। चन्द्रमस एवैनं तत्। मात्रागं सायुज्यगं सलो
कतां गमयन्ति। अथ यत्सप्तदशेन स्तुवते। सप्तदशेनैव तद्यजमान
मादते। तगं सप्तदशेनैव हरन्ति। (51) यावती सप्तदशस्य मात्रा।
प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्रागं सायुज्यगं सलोकतां
गमयन्ति। अथ यदेकविगंशेन स्तुवते। एकविगंशेनैव तद्यजमानमाददते।
तमेकविगंशेनैव हरन्ति। यावत्येकविगंशस्य मात्रा। असौ वा आदित्य
एकविगंशः। आदित्यस्यैवैनं तत्। (52) मात्रागं सायुज्यगं सलोकतां
गमयन्ति। ते कुश्यौ। व्यहनन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव
सुवर्णाभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तत्सुवर्णां
कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां कुशीमनु संविशति।
प्रह्रादो ह वै कायाधवः। विरोचनगं स्वं पुत्रमुदास्यत्। स
प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाद्यामेत। (53) 10

Date

Page No.

Date Page No.

ये वै चत्वारस्स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पंच। कलिस्सः। तस्माच्चतुष्टोमः।
तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कतमानि तानि ज्योतीꣳषि।
य एतस्य स्तोमा इति। त्रिवृत्पंचदशस्सप्तदश एकविꣳशः। (54)
एतानि वाव तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमाः। सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन
ह्रियमाणो व्यलोशिषि। भिषज्यत मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्य
न्ताम्। पूषा करम्भेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया।
तदाहुः। (55) यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परि
वापः। मित्रावरुणयोः पयस्या। अथ। कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव
यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳ
स्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातस्सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा
एकादशकपालेन माध्यन्दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन
तृतीय सवने। (56) स यदष्टाकपालान्प्रातस्सवने कुर्यात्। एकादश
कपालान्माध्यन्दिने सवने। द्वादशकपालाꣳस्तृतीय सवने। विलोम

Date

Page No.

तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातस्सवने कुर्यात्।
एकादशकपालान्माध्यन्दिने सवने। एकादशकपालाग्ं
स्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रात
स्सवनम्। रुद्राणां माध्यन्दिनग्ं सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीय
सवनम्। अथ कस्मादेतेषाग्ं हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता
ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यग्ं स्तस्मादिति।
(57) ॥

तस्यावाचोव पादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दस्स्वश्रायन्।
यदश्रायन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यद्वारयन्। तद्वारवन्ती
यस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवाव पादादबिभयुः। तस्मा एता
नि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाग्ंस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्य
न्त। न त्रीण्युदभवन्। (58) स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षरा
भ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती।
यस्यां तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः।
द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती। (59) यस्यां त
त्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाग्ंस्यत्यरिच्यन्त। यानि च
नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साब्रवीद्बृहती।

Date

Page No.

मामेव भूत्वा। मामुप सङ्गँश्रायतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुप्
बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पंक्तिर्बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपाच्छिद्याऽदधात्। (60) ते बृहती
एव भूत्वा। बृहतीमुपसमश्रायताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णि
ग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत।
तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपाच्छिद्याऽदधात्। ते बृहती एव भूत्वा।
बृहतीमुपसमश्रायताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभ
वत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि
द्वादशाक्षराण्यपाच्छिद्याऽदधात्। (61) ते बृहती एव भूत्वा।
बृहतीमुपसमश्रायताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाꣳसि रथो
मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु संचराणीति। तस्य गायत्री च
जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक्च त्रिष्टुप्च प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप्च
पंक्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्। स एतं छन्दोरथमास्थाय।
एतमध्वानमनु समचरत्। एतꣳ ह वै छन्दोरथमास्थाय। एत
मध्वानमनु संचरति। येनैष एतत्संचरति। य एवं विद्वान्त्सोमेन
यजते। य उचैनमेवं वेद। (62) ।2

इति प्रथमाष्टके पंचमः प्रश्नः